

OUd HOORN #2

Kwartaalblad 45^e jaargang 2023

MDCCLXXXIV

HOORNS SLAVERNIJVERLEDEN

Betrokkenheid en weerstand

OORLOGSHERINNERINGEN

van kaashandelaar Bert Kroon

De omgevingswet, de toekomst en een schenking

Eind maart was ik in Alkmaar bij een bijeenkomst over de nog in te voeren Omgevingswet. De bijeenkomst was een initiatief van de historische verenigingen van Alkmaar, Hoorn en Haarlem en bedoeld voor erfgoedinstellingen in de kop van Noord-Holland. De middag werd verzorgd door de stichtingen Mooi Noord-Holland en NMF Erfgoedadvies. Eerlijk gezegd vond ik het nogal een taaie bijeenkomst, mede door het ingewikkelde onderwerp en omdat de twee belangrijkste inleiders veel woorden nodig hadden om te verduidelijken waar het allemaal om draait. Misschien wel daarom werden er door de aanwezigen veel vragen gesteld, opmerkingen gemaakt en kwam van de tijdsplanning niet veel terecht. Het beloofde kwartetspel over het onderwerp kwam hierdoor te vervallen en dat vond ik wel jammer, het had vast nog iets luchtigs betekend.

Maar goed, duidelijk is wel dat er aan de invoering van de wet ontzettend veel vast zit. Alle huizenbezitters krijgen er bij gewenste bouwkundige veranderingen mee te maken, of je nu in een monumentaal pand woont of niet. De inzet is om procedures veel simpeler te maken, maar dat betekent nogal wat voor de gemeentes. Gelukkig lijkt onze gemeente goed opweg. Als historische vereniging worden we al bij veel zaken betreffende het Hoornse erfgoed betrokken, zo niet, dan laten we wel van ons horen. De invoering van de nieuwe wet zal 1 januari 2024 zijn, u gaat er vast nog heel veel over lezen en horen. De bijeenkomst in Alkmaar betekende trouwens ook contact leggen met andere historische verenigingen. Dat is nooit verkeerd natuurlijk.

Tijdens de ALV van Oud Hoorn presenteerde ik namens de werkgroep 'Toekomst' het resultaat van gesprekken binnen die groep. Voor welke uitdagingen staan we, welke veranderingen lijken noodzakelijk en hoe kunnen we die bereiken? Op onze website is een uitgebreide impressie van de ALV terug te vinden, inclusief de presentatie van de 'Toekomstgroep'. Interessante kost voor ieder lid van Oud Hoorn. Mocht u aanvullingen of ideeën hebben over dit onderwerp, laat vooral van u horen.

Met regelmaat krijgen we als vereniging schenkingen van particulieren. Het gaat te ver om alles wat aangeleverd wordt te benoemen en de gulle gevers te bedanken, maar voor één schenking wil ik toch graag een uitzondering maken. De ongetwijfeld voor velen bekende Horinees Ed Wagemaker, oud-raadslid en actief op vele terreinen (met name op het gebied van kunst en cultuur), schonk zijn gehele collectie boeken over Hoorn, met onder andere enkele bijzondere exemplaren, aan Oud Hoorn. Ed, reuze bedankt! Ed droeg overigens ongeveer 70 affiches die hij rond 1970 voor een groot deel zelf ontwierp en zeefdrukte over aan het Westfries Archief. In dit kwartaalblad is een selectie van die affiches te bewonderen.

Arnoud Lansdaal

Bij de voorplaat

Het statige pand aan de Binnenluiendijk was ooit de plek van waaruit de West-Indische Compagnie (WIC) werd aangestuurd. Deze handelsorganisatie was betrokken bij de handel in slaafgemaakten, een zwarte bladzijde uit de vaderlandse geschiedenis. Op 1 juli aanstaande is het 150 jaar geleden dat de slavernij formeel in Nederland werd afgeschaft. In dit Kwartaalblad is een viertal artikelen opgenomen die vanuit dit thema zijn geschreven. Handelsstad Hoorn was nu eenmaal in de 17e en 18e eeuw nauw verbonden met de thema's kolonialisme en slavernij, discussies over deze onderwerpen zijn dan ook al jaren te beluisteren in onze stad. U krijgt nu zelfs de kans om hierover uw mening te uiten.

Er is een bijdrage van historicus Wouter de Vries, die onlangs voor Oud Hoorn nog een lezing over het onderwerp hield. Daarnaast een interview met een gids van Hoorn die o.a. een historische wandeling over slavernij in Hoorn verzorgt.

Het Westfries Archief en het Westfries Museum laten ook zien welke binding Hoorn met de slavernij had. Dat we daar niet trots op moeten zijn, zal iedereen duidelijk zijn.

Hoorn heeft historisch heel veel moois, maar er zijn zeker ook schaduwkanten. Lees de verhalen er maar op na.

In dit nummer

De omgevingswet, de toekomst en een schenking	2
Bij de voorplaat	3
Hoorns slavernijverleden. Betrokkenheid en weerstand	4

Waar kijken we naar?

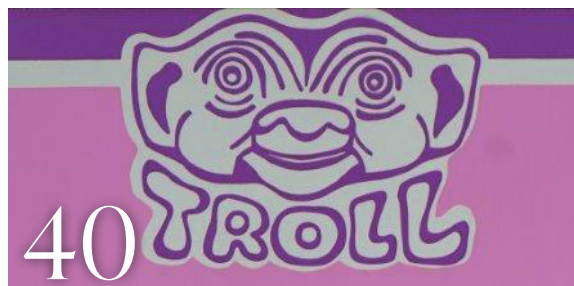
Westfries Archief	8
Westfries Museum	11

Hoe meer je weet, hoe meer je wilt weten	14
Oorlogsherinneringen van kaashandelaar Bert Kroon	16
Een ansichtkaart met een verhaal	20
De teloorgang van de synagoge in Hoorn	24
Wapens voor het arsenaal van West-Friesland	28
Schrijver Multatuli en zijn binding met Hoorn	32
Cor de Greeuw niet zomaar een groenteboer	36
De affiches van Ed Wagemaker	40

Oud Hoorn 't Woord

Gevraagd: een standpunt over een standbeeld	42
Lezingen Oud Hoorn najaar 2023	44
De Beeldbank van Oud Hoorn, een uithangbord van jewelste	45

Stadsbeeld Restauraties & veranderingen	48
Colofon	51
Verleden & Heden	52

L. Maru. invouté 1774.

The Woman ta King Coffee

To be sold at F. Iwares ingreat Newport Street London.

Hoorns slavernijverleden

Betrokkenheid en weerstand

Wouter de Vries

Hoorn was als handelsstad gedurende de zeventiende en achttiende eeuw nauw verbonden met slavernij en kolonialisme. Zowel in de West-Indische als de Oost-Indische Compagnie was Hoorn vertegenwoordigd, formeel als kamer, maar ook door de betrokkenheid van belangrijke patriciërs zoals de familie Van Foreest. De sporen van dit Hoornse slavernijverleden zijn nog steeds op vrijwel elke straathoek te zien.

Heel bekend zijn bijvoorbeeld het Oost-Indisch Huis in de Muntstraat en het kantoor en pakhuis van de WIC aan de Binnenluiendijk. En wat te denken van het pakhuis van de VOC Onder de Boompjes, waar nu een theater en de Vereniging Oud Hoorn huizen? De gevelsteen van de VOC prijkt daar nog steeds boven de ingang. Deze prominente aanwezigheid zegt iets over de mate waarin het verleden van Hoorn – als handelsstad die veel van haar hoogtijdagen in de zeventiende eeuw beleefde – verweven is met de duistere zijde van het verleden. Deze gebouwen zijn nog slechts de materiele restanten van een verleden dat net zo goed immaterieel is.

Abolitionisme

Ook in de cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis van Europa heeft de slavernij zijn sporen nagelaten. Deze sporen zijn vaak minder goed te zien, maar net zo aanwezig: te denken valt aan racisme of economische ongelijkheid, die hun wortels deels hebben in het slavernijverleden. Vaak wordt gesteld dat we dit verleden wel in de juiste context moeten zien en rekening dienen te houden met de tijdgeest. Het klopt, uitgesproken tegenstanders van de slavernij (abolitionisten) moet men in deze periode met een vergrootglas zoeken, maar het toeval wil dat Hoorn in haar verleden wel twee abolitionisten

avant la lettre kende. Deze twee heren wil ik met u nader bespreken. Hun werk biedt niet alleen een inkijk in de zeventiende- en achttiende-eeuwse mentaliteitsgeschiedenis, maar nuanceert ook enigszins het ‘tijdgeest-argument’. Immers, zij laten zien dat deze tijdgeest in ieder geval niet universeel was. Wie weet hoe breed dit *andere* sentiment gedeeld werd?

Jacobus Hondius

Jacobus Hondius (1629-1691), die van 1661 tot 1691 predikant was te Hoorn, wordt vaak geroemd als vroege tegenstander van de slavernij. Hij was afkomstig uit het bekende geslacht Hondius, of De Hond, en kleinzoon van de cartograaf Jodocus Hondius (1563-1612). Zelf was Jacobus geboren in Schagen, en na zijn studie in Utrecht belandde hij via wat omzwervingen in Hoorn. Het bekendst is Hondius om de publicatie van zijn *Swart Register van duysent Sonden*, dat in 1679 in Amsterdam het levenslicht zag. Het boek was een overzicht van duizend zonden die men kon begaan, op alfabet gerangschikt. In het bijzonder richtte hij zich tot de lidmaten van de gereformeerde gemeente, wier zonden zwaarder zouden wegen dan die van anderen. Zij hebben tenslotte meer genade van de Heer ontvangen en dat brengt een zwaardere verantwoordelijkheid met zich mee.

Zelfhulpboek

Het samenstellen van het boek was nodig, vond Hondius, omdat het niet genoeg was om te weten dat men niet mocht zondigen, maar ook op de hoogte moest zijn van alle zonden

Een jonge vrouw die koffie drinkt. Dit zou zomaar kunnen zijn hoe Engelbert zich Alintera voorstelde.
The Woman ta King Coffee, 1774. Door Louis Marin Bonnet.
Collectie Rijksmuseum, RP-P-1918-2219

die men vooral niet moest begaan. Het resultaat is dit vroegmoderne zelfhulpboek, waarin vrijwel elk onderwerp wordt behandeld, van aalmoezen tot ijverzucht. Wie bij het lezen van de titel opgelucht ademhaalt in de veronderstelling dat de verlossing te bereiken is door slechts duizend zonden te vermijden, komt overigens ook bedrogen uit. Hondius haast zich te vermelden dat er natuurlijk nog veel *meer* zonden zijn dan hij hier kon opnoemen. Gelukkig verscheen van hem in 1685 te Hoorn ook het *Wit Register van veelerlei Vertrouwingen en Raedgevingen*, daar kan men de ziel dan weer mee troosten.

Gelijkwaardigheid

Wie toch de moed vindt het honderden pagina's tellende werkje door te ploegen, vindt op pagina 363 de zonde waar we naar zochten: die van de handel in slaven. Hondius keert zich niet zozeer tegen de slavernij in het algemeen, maar vooral tegen de *handel* in mensen, '*gelijck met andere Waren en Goederen/ende als of het maer Beesten waren.*' Hij vermeldt zelfs expliciet dat een van de grootste bezwaren ligt in het feit dat de koop geschiedt om mensen daarna door te verkopen. Dat werd niet alleen bedreven door '*Joden, Turcken en Heydenen, [...] maer oock van de Hollanders.*' Gereformeerden moesten zich zeker niet inlaten met '*zulk een onbarmhertigen Koophandel*', zodat hun fortuin niet tot vloek maar tot zegen is. Over de verklaring voor waarom de handel in slaven zondig is, is Hondius kort: '*Daar het immers Menschen zijn van een en de selfde nature, gelijck als sy.*' Oftewel, de gelijkwaardigheid tussen mensen is het belangrijkste argument tegen de slavernij. Het is de barmhartigheid die ons hierin moet leiden, zegt Hondius, wat we best mogen lezen als een oproep tot empathie en medelijden.

Engelbertus Matthias Engelberts

Het argument van de gelijkwaardigheid blijft ook in de eeuwen daarna het krachtigste wapen van de tegenstanders van de slavernij. Zo'n eeuw nadat Hondius zijn *Swart Register* schreef, verscheen in een tijdschrift van een andere Hoornaar opnieuw een aanklacht tegen de slavernij. Ditmaal een stuk langer en grondiger, bovendien. In *De Vaderlander*, een publicatie die tussen 1775 en 1778 ruim tweehonderd keer verscheen, verschijnt op 23 oktober 1775 een stuk met als titel 'De oorzaak [sic] der Slaavernij.'

De auteur is Engelbertus Matthias Engelberts (1737-1801), geboren in Noordlaren maar vanaf 1763 werkzaam in Hoorn. Engelberts vervulde net als Hondius een religieuze rol in Hoorn als predikant, maar zijn werkzaamheden waren veel breder. Zoals eerder al in dit blad is geschreven was hij auteur, historicus en tekenaar. Het bekendst is hij onder tijdgenoten door zijn werk over de Bataven, het volk dat in de Romeinse tijd in deze gebieden leefde en vanaf de zeventiende eeuw als voorouders van de Republiek werd gezien. Zeker toen zich in de achttiende eeuw door heel Europa natiestaten begonnen te ontwikkelen – waarin de band tussen land, volk, taal, cultuur en geschiedenis als zeer nauw werd voorgesteld – bood de 'Bataafse mythe' een historische basis voor deze relatief nieuwe staat.

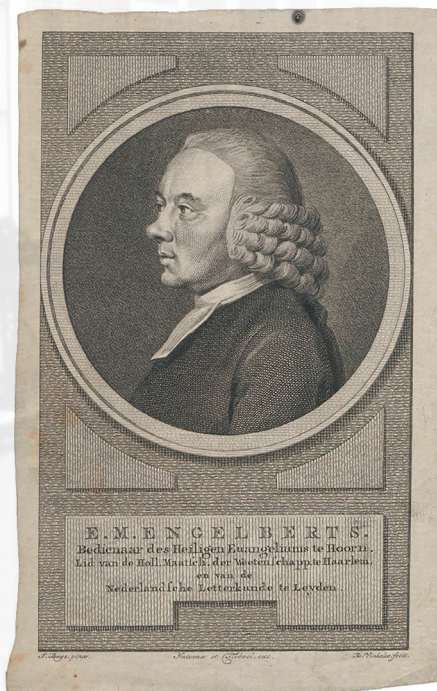
De Vaderlander

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Engelberts een van de redacteurs werd van een tijdschrift met als titel *De Vaderlander*, dat naarmate de tijd vorderde steeds meer op de actualiteit in de Republiek inspeelde. Het genre van tijdschriften of spectatorschriften, dat in de achttiende eeuw in opkomst was, speelde een belangrijke rol in de Verlichting. Een bekender voorbeeld is *De Hollandsche Spectator* van Justus van Effen, dat in de jaren dertig van de achttiende eeuw verscheen. Maar er verschenen vele andere, zoals *De Filosooph*. Via deze tijdschriften ontstond in de Republiek, net als in andere delen van Europa, een publieke ruimte, waar auteurs vaak in essay- of briefvorm hun mening konden delen over maatschappelijke, religieuze, literaire of politieke thema's. Vaak ook met een kritische insteek. De

auteur van de stukken bleef vaak anoniem – een kenmerk, bijna een soort *gimmick*, van dit soort publicaties.

Alintera

In 1775 verschijnt in het bovengenoemde tijdschrift een aanklacht tegen het koffiegebruik in Nederland, en in het verlengde daarvan tegen de slavernij, een tekst waar Engelberts waarschijnlijk de hand in heeft gehad. In de brief richt de auteur zich aan een denkbeeldige jonkvrouw Alintera. Zij is het toonbeeld van Europese decadentie. Ze drinkt koffie uit het mooiste Saksische porselein, draagt een prachtige garderobe, drinkt koffie met een van haar minnaars en is gefascineerd door alles wat uitheems is. Maar, nadat hij beschreven heeft hoe zij haar koffie drinkt en daar zo

Portret van Engelbertus Matthias Engelberts

van geniet, houdt hij Alintera een spiegel voor. Want de koffie die zij drinkt, kon alleen geproduceerd worden over de rug van vele slaven. Het contrast tussen de ‘ongelukkige vereelte knuisten’ die de koffie voor Alintera hebben verbouwd, en de ‘poezelige handjes’ die het Saksische kopje nu dragen, is groot. Het zijn argumenten die in wezen niet veel verschillen van: ‘weet ze wel hoe groot het leed is dat zij indirect veroorzaakt?’

Misdadig

Engelberts argumentatie is veel uitgebreider dan die van Hondius. Volgens Engelberts is de slavernij tot diep in de kern een misdadige aangelegenheid. Verrassend genoeg zien we in zijn betoog ook de sporen van zijn Bataafse interesse, of in ieder geval de aandacht voor de thema’s die aan het einde van de achttiende eeuw zo actueel zijn in de Republiek, het eigen volk en vaderland. Zo schrijft hij Alintera: *‘Van waar haalt men de slaaven? Uit hun eigen Vaderland, welk elk sterveling door ’s Scheppers ingedrukte zucht altoos lieft. Waar mede voert men hen weg? Met benaauwende schepen, in hokken gelyk de dieren gezet, over eene wyde zee. [...] En waartoe? Om tot hunnen dood te werken.’*

Veel meer dan in de tekst van Hondius staat bij Engelberts ook de tot slaaf gemaakte centraal. *‘Verbeeld u, [...] wat het zy, voor altoos, in deeze waereld slaaf te worden’,* schrijft Engelberts zijn denkbeeldige correspondent, *‘gewelddadig gescheurd te worden uit de liefde-armen van uwe Ouders, van uwe Vrienden, van uwen Minnaar, van streelende verwagtingen geheel ontzet; geen ander uitzicht te hebben dan de lieve vryheid, zo lang de dag des levens schynt, te zullen moeten missen, en de knellende banden der pynigende slaaverny te moeten dragen.’*

Vergelijking en besluit

De teksten van Hondius en Engelberts zijn bijna precies een eeuw na elkaar verschenen, en de verschillen tussen hun werkjes zijn duidelijk te zien. Hondius’ weerstand tegen de slavernij komt in de eerste plaats voort uit een angst voor de zonde, en hoewel we de volgorde van zonden niet als ‘ranglijst’ moeten lezen komt de slavernij er met een enkele vermelding wel wat bekaaid vanaf. Toch is de argumentatie in wezen niet anders dan die van Engelberts: Hoe is het toch mogelijk, vragen zij zich beiden af, dat het menselijk leed dat daarachter schuilgaat niet gevoeld is? Hoewel Alintera ongetwijfeld als karikatuur is bedoeld, staat zij wel symbool voor de houding van veel Europeanen in die tijd. Blind en doof voor het leed dat men in andere delen van de wereld aanricht – direct, of indirect door het eigen consumptiegedrag. De link die Engelberts legt tussen slavernij en de Europese consump-

tie, en de verantwoordelijkheid die de *consument* daarmee komt te dragen voor de slavernij, kunnen we ook doortrekken naar de koloniale aanwezigheid in het algemeen. Slavernij en kolonialisme zijn in deze geschiedenis namelijk onlosmakelijk met elkaar verbonden. Sinds de zeventiende eeuw is de economische organisatie in veel Europese koloniën, zowel in Amerika als in Azië, voor het grootste deel afhankelijk van gedwongen arbeid.

De trans-Atlantische slavenhandel verschilt bovendien van veel andere vormen van slavernij door de nauwe verwevenheid met een racistisch wereldbeeld waarin witte mensen zich superieur achten aan zwarte mensen. Recent onderzoek heeft nog maar eens bevestigd dat in de achttiende eeuw, en in de Verlichting, waar Engelberts een prachtig Hoorns voorbeeld van is, zowel het verzet tegen de slavernij als de ideologische onderbouwing ervan volop in ontwikkeling was. Enerzijds begon men de mensheid steeds meer in termen van ras te zien: in het verlangen om de wereld (en dus ook de mens) op een historische en wetenschappelijke manier te begrijpen deelt men de mensheid, net als planten en dieren, steeds duidelijker op basis van uiterlijke kenmerken in categorieën in. Tegelijkertijd boden verlichte idealen als vrijheid, gelijkheid en broederschap aanleiding om het tot slaaf maken van medemensen te herzien.

Pas in de negentiende eeuw zou de abolitionistische beweging echt op stoom komen, om te beginnen in Engeland. Nederland liep daarin bepaald niet voorop: pas in 1863 werd de slavernij hier afgeschaft. Formeel, want de economische, sociale en culturele sporen die de slavernij naliet, duurden en duren nog langer voort. Bovendien zou Nederland nog meer dan een eeuw als koloniale macht aanwezig zijn in andere delen van de wereld, iets wat ook in het nationale zelfbeeld een belangrijke rol bleef spelen. Ook daar is Hoorn een voorbeeld rijk: dat men hier moeite had het koloniaal verleden los te laten blijkt ook wel uit de oprichting van het standbeeld ter ere van Jan Pieterszoon Coen. Slechts enkele decennia na het afschaffen van de slavernij lag dit ongetwijfeld nog vers in het geheugen.

Bronnen

Jacobus Hondius, *Swart Register van duysent Sonden*, Amsterdam, 1679
Artikel in Kwartaalblad Oud Hoorn #2, 2022:
‘Engelberts. Patriot uit liefde voor het vaderland’,
auteur Arnoud Schaake
Enkele citaten uit *De Vaderlander*, vol. I, Amsterdam, 1776
Devin Vartija, *The Color of Equality*, Philadelphia, 2021

Waar kijken we naar?

Westfries Archief

Slavenschepen uit Hoorn

Peter Swart

Heeft de West-Indische Compagnie (WIC) vanuit Hoorn slavenschepen laten vertrekken? Of, zoals men in vroeger tijden zei: heeft de WIC vanuit Hoorn schepen uitgereed? Voor de beantwoording van deze vraag is het boek *Goud, ivoor en slaven* van Henk den Heijer een nuttig startpunt. Het boek bevat een overzicht van 750 scheepsreizen van de WIC tussen 1674 en 1740 met vermelding van het reisdoel en de kamer die het schip uitrustte. Enkhuizen en Hoorn samen vormden de kamer Noorderkwartier. De vermelding Noorderkwartier bij een scheepsreis verschaft dus geen duidelijkheid of een schip uit Hoorn of Enkhuizen vertrok. Maar door verschillende bronnen te raadplegen, komen Hoornse slavenreizen toch in beeld. Twee ervan, die van de Stad Amsterdam in 1718 en van de Duinvlief in 1732, hebben in deze bijdrage een plaats gekregen.

WIC en de kamer Noorderkwartier

De WIC werd in 1621 opgericht naar model van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). Ze kreeg het monopolie op de scheepvaart en handel in het Atlantisch gebied. In de praktijk was de nieuwe compagnie vooral een militair apparaat in de strijd tegen Spanje en Portugal. Door veroveringen van grondgebied in Brazilië en aan de West-Afrikaanse kust, kwam de Nederlandse slavenhandel op gang. De WIC was bepaald geen financieel succes. Vooral de strijd in Brazilië was geldverslindend en leidde tot een grote schuldenlast. Uiteindelijk ging de compagnie in 1674

failliet en maakte ze een doorstart in afgeslankte vorm.

Net als de VOC was de WIC georganiseerd in kamers of vestigingen. Op basis van ingelegd kapitaal kregen deze kamers, vijf in totaal, een evenredig aandeel in de activiteiten. De kamer Noorderkwartier had een negende aandeel. Amsterdam was met een aandeel van vier negende verreweg de belangrijkste WIC-kamer. Ondanks dat Hoorn en Enkhuizen samen de kamer Noorderkwartier vormden, functioneerden ze feitelijk als twee afzonderlijke organisaties met een eigen bestuur en faciliteiten. Bij toerbeurt waren ze het aanspreekpunt voor de andere kamers.

Hoorn had deze rol van 1 oktober tot 1 april, Enkhuizen van 1 april tot 1 oktober.

Slavenschepen

Het negende aandeel van de kamer Noorderkwartier in de activiteiten van de West-Indische Compagnie gold ook voor de uitrusting van schepen. Volgens Den Heijer reedde de kamer in het Noorderkwartier tussen 1674 en 1740 76 schepen uit. Daarvan werden er 42 ingezet voor de handel in slaafgemaakten. Het is aannemelijk dat Enkhuizen en Hoorn de scheepsuitredingen gelijkelijk verdeelden. Dat zou betekenen dat ongeveer 21 slavenschepen uit Hoorn vertrokken.

Kaart van Afrika uit omstreeks 1680 in de collectie van het Westfries Archief

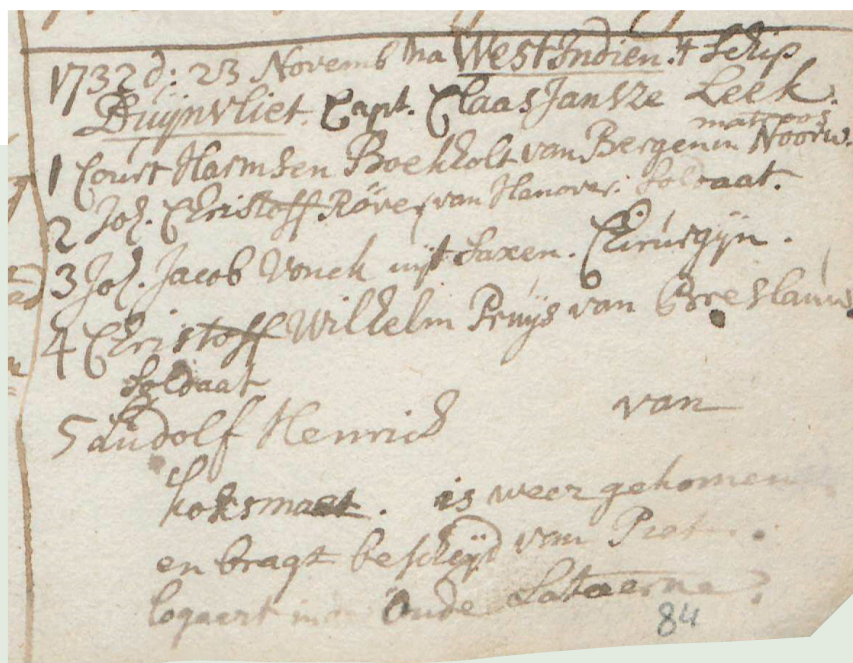
In de periode 1674-1740 werden door de WIC naar schatting 190.000 slaafgemaakten vervoerd. Uitgaande van de helft van een negende, moet Hoorn hierin een aandeel van ten minste 10.500 slaafgemaakten hebben gehad.

Slavenscheperen voeren eerst naar de West-Afrikaanse kust. Daar werden meegebrachte goederen geruild tegen slaafgemaakten. Vervolgens staken de schepen de Atlantische Oceaan over om de slaafgemaakten in Suriname of in een andere kolonie te verkopen. De retourlading bestond meestal uit suiker. Het aantal slaafgemaakten dat een schip vervoerde, hing af van de grootte van het schip. Een middelgroot slavenschip vervoerde er 300 tot 400. De grootste schepen, die circa 35 meter lang waren, namen wel 600 tot 700 of zelfs nog meer slaafgemaakten mee.

De WIC beschikte over eigen schepen die soms door verschillende kamers werden gebruikt. In 1705 mocht de kamer Noorderkwartier een jacht bouwen. De Heren Tien, de centrale directie van de WIC, bepaalde dat het nieuwe schip in Zaandam of Amsterdam op stapel zou worden gezet. Later, in 1720, besloot de compagnie om negen nieuwe slavenscheperen te bouwen. Daarvan was er een voor rekening van het Noorderkwartier. De bouwplaats is niet achterhaald.

Uitreding van de Stad Amsterdam

Naast het gebruik van compagnieesscheperen werden voor de slavenhandel geregeld

Vijf opvarenden van de Duinvliet in het communicantenboek van de lutherse kerk in Hoorn

particuliere schepen gehuurd. Daarvan is het schip Stad Amsterdam een voorbeeld. Het werd in 1718 door de WIC in Hoorn uitgereed. In de papieren van de WIC-kamer Maze (Rotterdam, Delft, Dordrecht) is een gedetailleerde rekening van deze uitreding bewaard gebleven. Met een bewapening van 28 kanonnen en een bemanning van 63 koppen behoorde de Stad Amsterdam tot de categorie grote slavenscheperen. Het schip stond onder bevel van Sipke Egbertsz Brouwer, een schipper uit Hoorn, die eerder voor de compagnie naar de Afrikaanse westkust was gezeild. Volgens zijn (onder) trouwinschrijving in het Westfries Archief woonde hij in 1714 aan de Binnenluiendijk, de locatie waar ook de WIC in Hoorn was gevestigd.

De rekening van de Stad Amsterdam toont handelswaar voor de inkoop van slaafgemaakten en een grote hoeveelheid etenswaren. De proviand was bestemd voor de bemanning maar ook voor de levende lading. Een aantal posten in de rekening maakt het doel van de scheepsreis bijzonder concreet. Zo leverde de Hoornse meestersmid Pieter Fonteijn

'slavenboeijen, boeijkettingen, spijlen en armingen'. Een andere opvallende post betreft '2 silvere brandmerckers om de slaven te teekenen'. De uitgave hiervoor, zeven gulden en drie stuivers, had schipper Sipke Brouwer zelf voorgeschoten. Ongetwijfeld stonden op deze brandijzers de initialen van de WIC. Slaafgemaakten werden hiermee gebrandmerkt nadat ze waren gekocht en door de scheepschirurgijn waren gekeurd. Daarmee kon het eigendom van een slaafgemaakte niet worden betwist.

Volgens het notulenregister van de WIC-kamer Amsterdam had men in Hoorn moeite om voldoende matrozen voor de Stad Amsterdam te vinden. Voor minder dan 14 tot 16 gulden per maand waren ze niet bereid om aan te monstereen. Deze uitdaging bleek oplosbaar aangezien op 21 augustus 1718 het schip de rede van Texel verliet met bestemming Angola en Suriname.

Reis van de Duinvliet

Voor de introductie van een tweede Hoornse slavenschip zijn andere bronnen gebruikt.

Het schip Beeckesteijn bij het West-Indisch Pakhuis in Amsterdam. Rechts de Montelbaanstoren. Van de zeven slavenreizen die dit WIC-schip maakte, waren er drie voor rekening van de kamer Noorderkwartier. Prent van Hendrik de Leth in de collectie van het Rijksmuseum

In een notariële akte van 28 november 1732 lezen we dat schipper Claas Jansz Leek op het punt stond te vertrekken met het schip Duinvliet in dienst van de WIC 'ter kamere van Hoorn'. Om die reden machtigde de schipper zijn vrouw om de zaken tijdens zijn afwezigheid te behartigen. Het echtpaar woonde in Wijdenes waar de schipper onder andere burgemeester was geweest.

Van de 40-koppige bemanning kennen we naast schipper Leek nog vijf andere namen. Die staan opgetekend in het communicantenboek van de lutherse kerk in Hoorn. Onder hen chirurgijn Johan Jacob Vonck uit Saksen die een belangrijke rol bij de keuring van slaafgemaakten zal hebben gespeeld.

De reis van de Duinvliet richting Afrika begon allerminst voorspoedig. Eind december zat het slavenschip namelijk vast bij Texel. Maar de *Amsterdamse courant* van 31 januari 1733 berichtte dat

het schip van Claas Jansz Leek richting Elmina was uitgezeild. In de krant van 8 augustus, ruim een half jaar later, lezen we dat de schipper aan de Afrikaanse westkust was gearriveerd. Daar werden 360 slaafgemaakten aan boord genomen. Via Suriname keerde de Duinvliet op 3 juli 1734 met een lading suiker terug in het vaderland. De reis had ongeveer anderhalf jaar geduurd.

De Surinaamse suiker uit de Duinvliet werd 18 augustus 'op het West-Indies Huys op de Luyendijck tot Hoorn' verkocht. Ook de aankondiging van deze verkoping is in kranten op de website delpher.nl terug te vinden.

Tot slot

Dat uit Hoorn slavenschepen zijn vertrokken, is evident. Als vestigingsplaats van de WIC had de stad een structureel aandeel in de handel en het transport van slaafgemaakten. Van de administratie van de WIC-kamer Noorderkwartier is helaas

weinig bewaard gebleven. Gelukkig zijn er andere bronnen die inzicht verschaffen in de activiteiten van de WIC in Hoorn. Die variëren van archieven van andere WIC-kamers tot krantenberichten en notariële akten. Tegenwoordig kunnen veel van deze bronnen via internet worden geraadpleegd.

Westfries Archief

Blauwe Berg 5c | Hoorn
tel. 0229-282500
Studiezaal open:
dinsdag en vrijdag 9.00-17.00 uur
www.westfriesarchief.nl

Waar kijken we naar?

Westfries Museum

Het lot van de zwarte bediende

Marian Vleerlaag

Op dit schilderij uit 1729 zien we Adriaan van Bredehoff, een van invloedrijkste regenten uit het vroege 18e-eeuwse Hoorn. Maar het portret, gemaakt door de Delftse schilder Nicolaas Verkolje, heeft eeuwigheidswaarde gekregen vanwege het feit dat ook zijn zwarte bediende Tabo Jansz is vastgelegd. In die periode een modeverschijnsel: zwarte bedienden werden als statussymbool in portretten van de rijken verwerkt. Het biedt een confronterende en actuele inkijk in de dieperliggende oorzaak van racisme.

Als vrijheer van Oosthuizen, een titel die zijn vader had gekocht, wijst Adriaan van Bredehoff naar zijn buitenhuis: hij is gekleed in jachttenue, het privilege van de adel. Maar wat ook bijdraagt aan zijn adellijke uitstraling is zijn bediende. Een jonge zwarte man die zijn jachtgeweer en de weitas draagt en de jachthond vasthoudt. We kennen zijn naam: het is Tabo Jansz.

Historische wortels van racisme

Wat opvalt is dat de zwarte bediende veel kleiner is afgebeeld. Het effect daarvan is dat hij opkijkt naar de regent en dat is precies de bedoeling van de schilder. Alles op het portret moet uitstralen dat we hier met een man van aanzien te maken hebben. Maar ondertussen geeft het schilderij ook een andere duidelijke boodschap af. De witte mens is superieur en de natuurlijke rol van de zwarte mens is een dienende. Het portret legt de historische wortels bloot van dit diep in onze westerse cultuur ingesleten denkkebeeld.

Modeverschijnsel

In de collectie van het Westfries Museum is dit een uitzonderlijk schilderij, maar niet in de collectie in Nederland en West-Europa: in de 18e eeuw zijn dit soort dubbelportretten zelfs een modeverschijnsel. Eind 16e eeuw komen zwarte bediendes of pages mee in het gevolg van handelaren uit Venetië en van uit Portugal gevluchte Joden, die handelscontacten hebben met Afrika. In de loop van de 17e eeuw worden ze vastgelegd op portretten van Nederlandse kooplieden, diplomaten en de Oranjes. Totdat het begin 18e eeuw echt mode wordt om je samen met een zwarte bediende te laten afbeelden. Een

bediende die overigens niet eens echt hoeft te bestaan.

Sprookje van Duizend-en-een-nacht

Schilders noemden dat 'bijwerk' oftewel verfraaiing. In zijn *Inleidinge tot de hoge school der schilderkunst* uit 1678 stelt Samuel van Hoogstraaten dat bijwerk luister geeft aan een portret. Dat kunnen bloemen zijn of fraai gevogelte, maar het oog vindt ook genoeg door 'een moor bij een maegdeken te voegen.' Een Moor of Moriaan is de dan gebruikelijke aanduiding voor een zwarte bediende, overigens voor alle mensen met een donkere huid. De zwarte bedienden op de schilderijen dragen een tulband met veren, een harembroek en parels in hun oren alsof ze zo uit een sprookje van Duizend-en-een-nacht weggelopen zijn. En vaak zijn het een soort stereotypen, geen mensen van vlees en bloed die geschilderd werden. Dat was daarvoor, begin 17e eeuw, nog anders. Toen werden zwarte mensen door Nederlandse kunstenaars, waaronder Rembrandt, nog naar het leven geportretteerd, als volwaardig individu. Na 1660 verandert dat en worden zwarte mensen in de kunst letterlijk en figuurlijk steeds meer een sjabloon, ze worden daarmee ontmenselijkt.

Stereotiep afgebeeld

Deze verschuiving in de uitbeelding van zwarte mensen hangt volgens de Amerikaanse historicus Allison Blakely samen met de trans-Atlantische slavenhandel, waarin Nederland in de tweede helft van de 17e eeuw een steeds prominere rol ging spelen. Om die handel in slaafgemaakten te kunnen legitimeren, werden zwarte mensen steeds vaker stereotiep afgebeeld, hetzij als

wilden, en daarmee minderwaardig, hetzij als gedienschtig.

Present voor Hare Hoogheid

Maar op het portret uit het Westfries Museum is Tabo Jansz wel degelijk geschilderd als een individu. Hij heeft ook echt bestaan. Hoe hij in Hoorn terecht is gekomen weten we echter niet. Adriaan van Bredehoff was bewindhebber van de WIC, de West-Indische Compagnie die op grote schaal in slaafgemaakten uit Afrika handelde en deze vervolgens onder andere verkocht aan Nederlandse plantage-eigenaren in Suriname of op de Antillen. Van Bredehoff kan zijn contacten hebben gebruikt om Tabo Jansz daar te kopen, of Tabo kan een geschenk van de Compagnie aan Van Bredehoff zijn geweest. Want ook dat kwam voor. De 's-Gravenhaegse Courant van 22 april 1748 meldt: *"Gisteren zijn aan het hof, tot een present voor Hare Hoogheid, de Prinses Carolina, gepresenteerd 2 kleine Afrikaanse Moortjes, naast een kostbare Hangmat uit dat Werelddeel."*

Slavernij in Nederland verboden

Slavernij was in Nederland verboden: formeel bestond er geen slavenhandel en waren er geen slaafgemaakten in de Republiek Nederland zelf. Maar er was een groot grijs gebied. Slaafgemaakten zoals Tabo Jansz die in Afrika, West- of Oost-Indië waren gekocht en naar Nederland waren gebracht: waren zij nu vrij of niet? Formeel, volgens de letter van de wet wel, maar in de praktijk niet. De zwarte bedienden waren economisch gebonden aan hun meesters en die beschouwden hen wel degelijk als hun eigendom. Pas in 1776 werd expliciet in de wet vastgelegd dat een slaafgemaakte die naar Nederland kwam (pas) na een jaar vrij man of vrouw was.

Daad van naastenliefde

Tabo Jansz was het eigendom van Adriaan van Bredehoff. De slavenband die Tabo om zijn hals heeft op het schilderij, is een schrijnend symbool van zijn niet-vrije status als zwarte bediende. En dat blijkt ook uit het testament van Adriaan van Bredehoff, waarin hij Tabo Jansz na zijn dood zijn vrijheid geeft. Hij laat hem ook voor 12.000 gulden aan obligaties na, zodat Tabo na zijn dood een eigen bestaan kan opbouwen. Uit Christelijke piëteit of naastenliefde, zoals hij zelf zegt. Van Bredehoff vermeldt ook dat hij met deze daad van naastenliefde wil voorkomen dat Tabo na zijn dood door armoede terugvalt in *'zijn vorige duisternisse en blindheid van het heidendom.'*

Vrij, maar onder curatele

Van Bredehoff zorgt ervoor, uit angst dat hij alles zou verkwisten, dat Tabo Jansz het geld niet zelf in handen krijgt. Hij komt onder financiële voogdij te staan van twee administrateurs. En aan dit alles verbindt Van Bredehoff de voorwaarde dat Tabo zich laat dopen. Twee maanden na de dood van de regent, Tabo Jansz is dan inmiddels 33, laat hij zich dopen. Hij kiest daarbij voor een nieuwe voor- en achternaam. Voortaan gaat hij door het leven als Adriaan de Bruin. Hij trouwt met Wemeltje Bakker uit Oosthuizen en begint aldaar een tabakswinkel.

Eind goed, al goed?

Maar ook als Adriaan de Bruin komt hij nooit echt los van zijn voormalig bestaan als slaafgemaakte. Als hij bij de administrateurs aanklopt voor een bedrag van f 1.000,- uit zijn nalatenschap, (waarmee hij de schulden wil afbetalen die hij heeft moeten maken voor noodzakelijke

Ontdek het verhaal van Hoorn

Beleef de multimediashow
vanaf 1 juni 2023
in de Statenoort in Hoorn

Ontdek daarna Hoorns
monumentale rijkdom met de
podwalk of wandelgids

ontdekhethetverhaalvanhoorn.nl

Westfries
Museum

VRIENDENLOTERIJ
WIN MEER, BELEEF MEER

Ontdek het verhaal van Hoorn

Hét startpunt voor je ontdekking van de stad

Beleef vanaf 1 juni 2023 de multimediashow *Ontdek het verhaal van Hoorn* in de tijdelijke museumlocatie van het Westfries Museum: de Statenoort aan de Nieuwstraat. Ontdek daarna zelf de monumentale rijkdom van Hoorn met bijbehorende podwalk of wandelgids. Want in Hoorn ligt de geschiedenis op straat.

reparaties aan zijn tabakswinkel) weigeren ze hem dit geld uit te betalen. Eigenbelang, want in het testament is bepaald dat wanneer Adriaan de Bruin kinderloos sterft, het geld aan de administrateurs toekomt. De weigering leidt zelfs tot een rechtszaak, waarin de Hoornse rechters De Bruin zowaar in het gelijk stellen. Maar hij krijgt wel een stevige reprimande. Nooit, maar dan ook nooit meer, mag hij zijn boedel tot inzet van een rechtszaak maken. Omdat te voorkomen wordt hem

zelfs nog een derde administrateur toegewezen, nota bene de zoon van Adriaan van Bredehoff.

De boodschap is duidelijk. De Bruin mag dan in zijn gelijk staan, hij moet wel zijn plek kennen. Want gerechtelijke overwinning van een voormalige zwarte bediende op enkele prominente witte Hoornse regenten, dat is rond 1750 toch echt iets teveel van het goede.

Museum dicht, Stad open

Ook al is het Westfries Museum lange tijd gesloten vanwege een ingrijpende restauratie en verbouwing, we blijven het verhaal vertellen over de geschiedenis van Hoorn en West-Friesland. Dat doen we in onze tijdelijke museumlocatie in de Statenoort, maar ook met onze online tentoonstellingen, onderwijsactiviteiten en meer.

Westfries Museum

Adres tijdelijke museumlocatie:
Statenoort
Nieuwstraat 23
1621 EA Hoorn

Nieuwsgierig naar de toekomst en geschiedenis van het Westfries Museum? En naar onze pop-up activiteiten in het leegstaande museum aan de Roode Steen? Geef je op voor de online nieuwsbrief: westfriesmuseum.nl/nieuwsbrief. En volg ons op westfriesmuseum.nl en sociale media.

Hoe meer je weet, hoe meer je wilt weten

Arnoud Lansdaal in gesprek met een gedreven Alette Dirkse

Op 1 juli wordt formeel de afschaffing van de slavernij in Nederland gevierd. Deze dag wordt *Ketikoti* genoemd. Ketikoti is een van oorsprong Surinaamse feestdag en het woord uit het Sranan Tongo staat voor 'ketenen gebroken'. Op de Engelstalige bovenwindse eilanden Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten wordt de feestdag overigens *Emancipation Day* genoemd. Er is enige tijd discussie gevoerd over de exacte datum van het jaar van afschaffen in Nederland, maar 1 juli wordt nu algemeen aanvaard. Aanstaaende 1 juli is het exact 150 jaar geleden. Premier Rutte bood op 19 december jl. namens de Nederlandse Staat excuses aan voor het slavernijverleden, een grote meerderheid van de Tweede Kamer steunde dit. Eerder dit jaar hield historicus Wouter de Vries van de Rijksuniversiteit Leiden voor Oud Hoorn een interessante lezing over Hoorn en de slavernij. Ook in dit kwartaalblad is er de nodige aandacht voor de afschaffing van de slavernij. Bijdragen van Het Westfries Museum en het Westfries Archief en een artikel van de historicus uit Leiden. Belangstellenden kunnen daarnaast ook zelf een historische wandeling over slavernij in Hoorn volgen. Met Alette Dirkse, die de wandeling samenstelde en deze ook verzorgt, ga ik in gesprek.

Hoorn en de slavernij

Waarom heb je deze wandeling samengesteld, je biedt er volgens je website Local Guide Hoorn toch al meer dan genoeg aan? Speel je wellicht commercieel in op de viering van 1 juli aanstaande? "Nee, dat laatste was totaal niet mijn inzet. Ik las vorig jaar een heel interessant boek: *De grootste slavenhandelaren van Amsterdam*, geschreven door Ramona Negrón en Jessica den Oudsten. Dat triggerde me en ik wilde er veel meer over lezen." Alette laat me nog een zevental titels zien, waarvan *Goud, ivoor en slaven*, een boek over de slavernij in West én Oost ook grote indruk maakte. "Door die boeken krijg je een duidelijk beeld van die tijd en daarin heeft

Hoorn helaas ook een rol gespeeld. Informatie die je moeilijk prachtig kunt noemen, maar die ik moeiteloos aan Hoorn kon koppelen. Vaak denken mensen alleen trouwens aan de daden van de WIC, de West-Indische Compagnie, maar juist ook de VOC hield zich er mee bezig. Zelfs particulieren waren er niet vies van. Bewindhebbers van de VOC, zoals Nanning van Foreest en Adriaan van Bredehoff, hadden ermee te maken. Van Bredehoff had zelfs een eigen knecht die tot slaaf gemaakt was in dienst. In de wandeling die ik aanbied vertel ik op meerdere plekken in Hoorn een verhaal over hoe dat ging met de tot slaaf gemaakten. Benader ik vooral de menselijke kant. Het viel mij namelijk op hoe onmenselijk veel verhalen waren."

Eindeloos wachten

"Het is bijna onvoorstelbaar. Denk je eens in hoe dat geweest moet zijn als een tot slaaf gemaakte aan boord moest wachten tot het schip eindelijk kon uitvaren. Voordat het vertrok moest zoveel mogelijk lading gekocht en aan boord gebracht zijn en daar ging nogal eens veel tijd overheen.

*"In de wandeling
ga ik niets uit de weg, alle
kanten van de slavernij
moeten verteld worden.
En ja, Jan Pieterszoon Coen
komt ook voorbij."*

Alette met de boeken over de slavernij

Soms zelfs een half jaar. En dan altijd maar ergens onderin het ruim verblijven, wat een toestand. Voor mij was het ontluisterend om daar kennis van te nemen. De WIC werkte nog met een fort waar gewacht moest worden, maar de VOC en particulieren lieten tot slaafgemaakten gewoon in het schip verblijven. Vreselijk. In de wandeling ga ik niets uit de weg, alle kanten van de slavernij moeten verteld worden. En ja, Jan Pieterszoon Coen komt ook voorbij. Dan ontstaat er wel eens discussie binnen de groep luisteraars. Ik spreek zelf geen oordeel uit over zijn daden of over de slavernij in het algemeen. Ik belicht de historie van verschillende kanten, zodat mensen zichzelf een beeld kunnen vormen.”

Een lokale Hoornse gids

Alette, 50, maakt een gedreven indruk, praat veel en laat blijken ook veel te weten van de Hoornse historie. We zitten in de eetkeuken van haar woning aan de Draafsingel, een in 1926 door architect H.J. Cramer ontworpen woning met nog veel authentieke details. Grappig is dat ik een spraakwaterval tegenover mij heb zitten terwijl op de schouw achter haar in fraai vormgegeven letters de spreuk *In spijs en praat hou middelmaat* staat. “Ja, dat ben ik mij bewust. Maar dat waren andere tijden en die architect was wellicht een calvinist. Ik weet het niet hoor, maar het zou zo maar kunnen. Zelf hou ik juist van verhalen vertellen. Ik werkte ooit voor een farmaceutische groothandel en verzorgde vanuit Utrecht trainingen voor het personeel door het hele land. Door een verhuizing naar

Hoorn moest ik dat werk opgeven. Mijn man, Jeroen Ligthart, is een Horinees, hij is een achterkleinzoon van cafébaas en steenkolenhandelaar Ligthart die vanaf 1890 aan het Breed, nr. 44, gevestigd was. Door hem raakte ik geïnteresseerd in de historie van de stad en las ik alles wat los en vast zat daarover. Schafte boeken aan over Hoorn en de algemene geschiedenis. Toen onze zoon wat groter werd en ik wat meer tijd kreeg, wilde ik wel weer aan de slag. Ik

vroeg mezelf af wat ik altijd zo leuk vond aan mijn vroegere werk. Dat was voor groepen staan en vertellen. Het kwartje viel onmiddellijk, ik besloot stadsgids te worden en mijn eigen bedrijf op te richten, Local Guide Hoorn. Ik verzorg nu al elf jaar wandelingen in het Engels en Nederlands. In het begin werkte ik vooral voor de ‘witte vloot’, de cruiseschepen. Tegenwoordig zijn het ook veel Nederlandse dagjesmensen, inwoners uit de regio en individuele toeristen van over de hele wereld. Als er een andere taal gevraagd wordt, schakel ik anderen in. Els Stumpel voor Duitstalige rondleidingen bijvoorbeeld, zij is de vrouw van Harm die in het vorige kwartaalblad geportretteerd werd. Ik heb trouwens goede contacten bij Oud Hoorn, bijvoorbeeld met Anja Morit. We zitten elkaar ook helemaal niet in de weg, ik richt mij met mijn wandelingen specifiek op toeristen. Gebruik dan ook de info die Oud Hoorn zelf aanbiedt via haar website, wat een schat aan materiaal staat daar! En ja, hoe meer je weet, hoe meer je wilt weten. Zo ontwikkel je je steeds maar verder en valt er nog veel te vertellen.”

Alette Dirkse is nog lang niet uitgepraat, ik verwacht dat ze de komende jaren nog heel veel toeristen zal voorzien van de wetenswaardigheden over onze stad. Alette is zo een belangrijk uithangbord voor Hoorn. Als je ooit een wandeling bij haar gevolgd hebt, zal je dat zelf ervaren.

Oorlogsherinneringen

van kaashandelaar Bert Kroon

Egbert Ottens en Arnoud Lansdaal

Het uitzicht vanuit de flat aan de Westerdijk over het Hoornse Hop is fenomenaal. Het geheugen van Bert Kroon (95), vijfde in de generatie kaashandelaren Kroon, doet er niet voor onder. Alsof er geen decennia overheen zijn gegaan weet hij zijn gehoor mee te nemen in dat lang vervlogen verleden. Namen en gebeurtenissen wisselen elkaar moeiteloos af. De meidagen van '45 vormden de aanleiding voor ons bezoek. Maar veel meer gebeurtenissen uit die tijd staan in zijn geheugen gegrift.

Burgemeester voor anderhalve dag

“Ja, mijn vader, hij was ineens burgemeester van Hoorn. Heel kort maar. De Hoornse knokploeg onder leiding van Henk Kleipoel had de ochtend van de vijfde mei 1945 burgemeester Zondervan in de Statendoor opgehaald en onder huisarrest gesteld. Kort daarna vertelde mijn vader dat de commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten in West-Friesland, Herman de Flart, van de damesmodezaak op de hoek van het

Breed en het Grote Noord – hij was reservekapitein in het Nederlandse leger – hem had meegedeeld dat hij door de commissaris van de koningin in Haarlem was benoemd tot waarnemend burgemeester van Hoorn. Onze eigen burgemeester Leemhorst was halverwege 1942 ondergedoken. Althans dat was wat wij wisten. Waarom? Ach, daar maakten we ons niet zo druk om. In ons gezin namen mijn broer Tjepke en ik die benoeming van mijn vader tot burgemeester, die voor ons gevoel zomaar uit de lucht kwam vallen, niet zo serieus. Lang heeft het ook niet geduurd. Dinsdagmiddag keerde het echtpaar Leemhorst uit Soest terug en mocht mijn vader hem in de burgemeesterskamer in de Statendoor de ambtsketen omhangen. Wacht, ik heb nog ergens een foto van mijn vader met het echtpaar Leemhorst voor het toenmalige stadhuis.” Bert zoekt en laat ons even later de bewuste foto zien.

Bert Kroon

Bert Kroon (1927) groeide als kind op in de kaashandel van de familie Kroon. In 1947 fuseerden T. Kroon en Zonen en enkele andere bedrijven met de grootste Hoornse kaasfirma K.H. de Jong's Exporthandel.

In 1959 werd Bert directeur van K.H. de Jong's Exporthandel. Het bedrijf verloor in 1984 zijn zelfstandigheid en werd onderdeel van de zuivelgigant Friesland Dairy Trade (inmiddels onderdeel van FrieslandCampina). De eerste Kroon was Tjepke (1813-1884), die in 1831 een kaashandel begon aan de Niewendam, nummer 1.

8 mei 1945, burgemeester en mevrouw Leemhorst, nadat waarnemend burgemeester C. Kroon hem eerder die middag de ambtsketen heeft omgehangen

“Nog altijd overvalt mij een gevoel van huivering”

“Het schijnt dat De Flart Leemhorst toen heeft geadviseerd om mijn vader en de heer Brink, van de levensmiddelengroothandel Brink & Keet van het Kleine Noord, als adviseurs te vragen. In juli '45 volgde hun benoeming tot wethouder. Nadat er eind dat jaar een noodgemeenteraad was gekozen, bedankte mijn vader voor een herbenoeming. De kaashandel moest weer worden opgepakt. Brink continueerde zijn wethouderschap. Er schijnt voor hun installatie nog gedoe rondom Leemhorst te zijn geweest. Maar daarover werd thuis niet gesproken.”

De oorlog breekt uit

“Van de tiende mei 1940, de dag dat de oorlog uitbrak, herinner ik me nog dat Johan Boersma die bij ons om de hoek in de Eikstraat woonde – wij woonden op de hoek van de Kruitmolenstraat en de Eikstraat – kwam vertellen dat het oorlog was. Wij hoorden het nieuws ook via de radio. Ik kan mij die stem nog zo voor de geest halen. De omroeper had van huis uit al een gedragen stem, heel anders dan tegenwoordig, maar nu klonk het dubbel zo ernstig. De jongens die in het kader van de mobilisatie in de Mariaschool waren ondergebracht, waren er nog helemaal niet van op de hoogte. Kapitein Prakken heeft het de rekruten verteld. Kort daarna vertrokken de meesten naar de Stelling van Amsterdam. Tot gevechten is het gelukkig niet gekomen. Na een paar dagen keerden ze terug. Al voor de oorlog hadden wij soms gemobiliseerde Nederlandse militairen in huis.”

Appel van gemobiliseerde militairen op het schoolplein van de Mariaschool, voorjaar 1940

Inkwartiering

“Halverwege '42 kreeg Hoorn een eigen Ortskommandant en kwamen er meer Duitse militairen in de stad. Ze werden onder meer in schoollokalen en barakken, zoals bij de HBS, gelegerd. Onderofficieren en officieren werden vaak bij particulieren ingekwartierd, meestal in de buurt van de HBS. Vooral de

Draafsingel, de Eikstraat en onze Kruitmolenstraat waren favoriet. Ook bij ons thuis kwamen Duitsers. Op zolder had een zekere Rupprecht zijn kamer, een jachttopziener die alles had volgehangen met foto's van zijn jachttrofeeën. Stabsarzt Schaefer was een correcte man evenals de ingekwartierde Stabsfeldwebel Gingerich, die voor mijn moeder bloemen meenam, waar ze niet goed raad mee wist. Op zeker moment werd onze hele woning geconfisqueerd en door de Duitsers als officiersmess in gebruik genomen. Ik werd bij familie op de Koepoortsweg ondergebracht terwijl mijn ouders twee ruime kamers in hotel De Doelen huurden. Dat werd keurig vergoed. Elke maand diende mijn vader een declaratie bij de gemeentevontvanger de heer Van Zeven in. En voor zover ik weet, werden de kosten vergoed.”

Tweeboomlaan

“Toen Hitler in 1943 beval dat alle Nederlandse officieren en onderofficieren zich opnieuw in krijgsgevangenschap moesten begeven, dook de heer Reiding die scheikundeleraar aan de HBS en reserveofficier was, met zijn gezin onder en konden wij hun woning aan de Tweeboomlaan nummer 75 huren. Twee huizen naast ons woonde de familie Goetmakers-Verbiest die onderdak aan Joden bood. Hij werkte bij het Kadaster. Tegenover ons woonde de familie Van den Berge waar voorjaar '44 een inval is gedaan. De Duitsers waren er achter gekomen dat zij Joodse onderduikers in huis hadden. Van den Berge, hij was onderwijzer, werd tijdens een les meegenomen. De volwassen onderduikers werden uit huis gehaald. Zij hebben de oorlog niet overleefd. Net als Van den Berge. Moeder Van den Berge dook met haar kinderen en een Joods jongetje dat bij hen verbleef onder. Zij overleefden de oorlog. Meer gezinnen bij ons in de buurt hadden onderduikers, terwijl er ook foute politiemannen en NSB'ers in de buurt woonden.”

Blauwzuurgas

“Rond Dolle Dinsdag vertrokken de meeste Duitse eenheden uit Hoorn. Ik zie de ‘karretjesmannen’ zo nog voor mij met hun bijzondere wagentjes waar achterop een vijfde, een remwiel, was gemonteerd. Ook ons huis kwam weer vrij, maar voor wij naar de Kruitmolenstraat terug konden, moesten de woningen eerst een aantal dagen met blauwzuurgas worden ontsmet. Ramen en deuren werden dichtgeplakt. Mijn moeder was ontdaan toen ze ons huis binnenkwam. De keuken was een zwijnenstal, de schuur in de tuin bleek letterlijk als varkenskot te zijn gebruikt. Daar werd een varken gemest en geslacht.

Bende in voormalige burgemeesterswoning

Zandzakken voor de deur van de burgemeesterswoning en het politiebureau

Mijn vader had voordat wij het huis verlieten de mooiste meubels in een van de kaaspakhuizen opgeslagen, maar toch was er heel wat huisraad verdwenen en het parket was geruïneerd door de spijkers onder de soldatenlaarzen. In de straat zijn over en weer nog spullen geruimd die bij de burens terecht waren gekomen.”

Razzia's

“Tjepke, de oudste zoon in ons gezin, studeerde in die tijd in Groningen aan de Zeevaartschool die door de Duitsers van Delfzijl naar Groningen was verplaatst. Om de Arbeitseinsatz te ontspringen dook hij onder. Wij dachten in Enkhuizen, maar hadden niet altijd een idee waar hij verbleef. Medio juli 1944 voerden de Duitsers in Hoorn en omgeving razzia's uit op zoek naar onderduikers en mensen die daarbij behulpzaam waren. Foute politieagenten en landwachters die zich de oorspronkelijke burgemeesterswoning aan de Roode Steen hadden toegeëigend, boden de helpende hand. De Duitse actie was uitgelekt en de meeste verzetsmensen, gastgezinnen en onderduikers konden bijtijds worden gewaarschuwd. Maar in Oosterblokker werd veehouder Jaap Wagenaar, waarvan bekend was dat hij onderduikers hielp, meegenomen naar de landwachtpost aan de Roode Steen. Tjepke die daar ondergedoken was, wist met een andere onderduiker tijdig via de

weilanden te ontkomen. Fruitteler Klaas Koster aan de Lageweg ving hen op. Ook Piet Brakeboer, een boer uit de Berkmeer, dat tussen Obdam en Opmeer ligt, werd verdacht van hulp aan onderduikers. De landwachters vonden twee Joodse onderduikers bij hem, die, hoe tragisch, in afwachting van een meer definitieve plek daar voor slechts één dag zouden blijven...”

Bedwateren

“Even tussendoor: Ze hebben toen ook Piet Oerlemans opgepakt. Hij deed waarschijnlijk koerierswerk voor de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers. Een bijzonder heerschap. Iemand met fantastische verhalen. Vanwege de Arbeitseinsatz was hij al eerder in Duitsland beland. Daar simuleerde hij dat hij 's nachts aan bedwateren leed. Ze sliepen met meer mannen in ledikanten boven en onder elkaar. Piet lag boven. Dat was geen doen. Uiteindelijk is hij vanwege zijn fysieke ongemak ontslagen. Maar terug naar die dag in 1944.”

Landwacht op de Roode Steen

“Diezelfde avond dat Wagenaar en Brakeboer werden opgepakt, stonden Freek Watses, een gevreesde landwachter uit Enkhuizen, en de foute politieman Endema, die achteraan op de Drieboomlaan woonde, bij ons voor de deur. Mijn vader en ik moesten met onze fietsen meekomen naar de Roode Steen. Daar werden we in een wachtlokaal van de landwacht neergezet. Daar zat nog iemand, ook gearresteerd, maar praten was verboden. In de gang stonden enkele bont en blauw geslagen gevangenen, waar mijn vader Wagenaar in herkende. De anderen waren Brakeboer en een Joodse man, vermoedelijk Van Emden, die eerder bij Brakeboer samen met zijn echtgenote was gearresteerd. De volgende ochtend kregen wij een boterham en wat te drinken. Daarna moesten we de gang dweilen, de grote zaal schoonmaken, aardappelen schillen en andere corveewerkzaamheden verrichten. Praten was nog steeds verboden. Gré Ruiters-Visser was er ook in die dagen. Zij werd verdacht van zwarte handel en misschien ook wel van hulp aan onderduikers. Zij kon het, zo leek het, goed met de mannen vinden. Vooral de foute politieman

Mei 1945, waarnemend burgemeester C. Kroon met BS-commandant Fer de Flart, op de Roode Steen

Van Duyvenbode was behoorlijk onder de indruk van haar. Vermoedelijk probeerde mevrouw Ruiters te achterhalen waar zij precies van werd verdacht.”

Verhoor

“In de middag werden mijn vader en ik in de voorkamer van de burgemeesterswoning onafhankelijk van elkaar door een WA-man in uniform verhoord. Achteraf bleek het de zoon van burgemeester Zondervan te zijn, die een hoge positie bij de NSB had. Het enige wat hij van ons wilde weten was waar Tjepke was. Gelukkig was mijn vader na een kort verhoor ‘onbeschadigd’ teruggekomen en konden wij het antwoord op zijn vraag schuldig blijven. Ik zag wel de identiteitspapieren van mijn broer in een kast liggen. Die waren vermoedelijk bij Wagenaar gevonden en zo waren ze bij ons terecht gekomen. Het was bekend dat in het landwachterspand de gruwelijkste dingen gebeurden. Al voor de oorlog was in de tuin een soort schuilkelder aangelegd. Daar werden nu gevangenen beestachtig mishandeld om hen tot bekentenissen te dwingen. Wij mochten gelukkig gaan, kregen onze fietsen mee. Eenmaal buiten duwde Piet Houdijk, uitgever van een advertentieweekbladje dat in Hoorn het Houdijkertje werd genoemd, een notoire NSB'er, een collectebus onder onze neus. Voor de Winterhulp. Ik geloof dat mijn vader te verbluft was en opgelucht dat we er zo van af waren gekomen, een gulden in de bus deed. Nog altijd als ik voor dat pand aan de Roode Steen, voor ons Horinezen de Kaasmarkt, langs loop, kan ik een gevoel van huivering niet onderdrukken.”

Atlantikwall

“Wagenaar en Brakeboer overleefden de oorlog niet. Zij stierven in Duitse gevangenschap. Het echtpaar Van Emden werd in Oost-Europa vermoord. Hun dochter Fieke Maia, die de oorlogsjaren elders doorbracht, heeft er zich voor ingezet dat Piet Brakeboer postuum door de Staat Israël een jaar of tien geleden werd geëerd met de Yad Vashem onderscheiding. Daags nadat mijn vader en ik waren vrijgelaten, moest ik mij bij de Feldgendarmarie melden. Met een ploegje jonge mannen uit Hoorn zouden we worden ingezet voor werkzaamheden aan de Atlantikwall op het eiland Texel. Met de trein reisden we naar Den Helder. Een boot zette ons over naar de haven van Oude Schild. Daar kregen we in een café-restaurant een gamel met hutspot voorgezet. Ik werd ondergebracht bij een oude visser, Caspar Tuinder in Oude Schild. Na een maand werden we afgelost door een nieuwe ploeg uit Hoorn. Het werk werd verricht door de Duitse bouwmaatschappij Organisation Todt, die samenwerkte met de firma Hollander, een Hollandse bunkerbouwer. Er werd niet echt op ons als jongens gelet. De Duitse korporaal Harry die daarmee was belast was voortdurend dronken. Maar we kregen wel correct betaald.”

Hongerwinter en bevrijding

“De hongerwintermaanden waren vooral voor mijn moeder een beproeving. Zij kreeg difterie en moest in quarantaine. Zij werd verpleegd in het zusterhuis van ziekenhuis De Villa aan de Draafsingel. Zij verbleef daar langdurig, tot aan de bevrijding. Mijn vader was voorzitter van de stichting De Villa, die zal dat wel geregeld hebben. En ja, toen werd mijn vader voor anderhalve dag burgemeester. Mijn broer en ik namen dat niet zo serieus, maar we waren er wel trots op dat hij samen met Herman de Flart en de eerste ‘Canadees’ in Hoorn in een geallieerde legerjeep door de stad werd gereden. Later hoorden we dat die Canadees een Hollander was, die even op bezoek was gegaan bij zijn schoonfamilie aan de Noorderstraat. Maar dat kon de pret niet drukken. We waren vrij, verlost van de bezetter. Mijn broer vond het wel moeilijk dat de oorlog voorbij was. Hij miste de spanning en de sensatie.”

“Mijn vader sloot zich na de oorlog bij de Nederlandse Volksbeweging aan, een initiatief van onder andere Schermerhorn, die samen met Drees het eerste naoorlogse kabinet leidde. Uit de ‘Doorbraak’, een samenwerking van vooruitstrevende groeperingen na de bevrijding, ontstond in 1946 de PvdA. Vader sloot zich daarbij aan. Zijn ideaal was een politiek van een beperkt aantal krachtige partijen, min of meer naar Brits model, waarmee de vooroorlogse verdeeldheid en versnippering achter ons kon worden gelaten. Heeft iemand niet eens gezegd dat de geschiedenis zich eindeloos herhaalt? Nu we het hierover hebben moet ik er onwillekeurig aan denken.”

De zon heeft inmiddels een lange weg afgelegd over het Hoornse Hop. Metafoor voor de lange levensweg van Bert Kroon waarover nog veel te verhalen valt. Het kost ons als interviewers moeite om op te stappen.

Bevrijdingsfeest op de Roode Steen. Derde van links Tjepke Kroon, de oudere broer van Bert Kroon, gebogen over zijn fotoestel

Een ansichtkaart met een verhaal

Nico Mulder

Donderdag 16 maart 2023 ben ik de hoogste bieder op een vijftigtal ansichtkaarten bij de veilingssite Catawiki. Het behelst oude(re) fantasiekaarten met het thema 'luchtvaart'. De zaterdag daarop vallen de kaarten al op de mat. Het is een leuk allegaartje, allemaal kaarten van 9 x 14 cm. Als ik eerst de voorzijde bekijk en later de achterzijde, valt er meteen één kaart op.

Het is een kaart die op 14 maart 1942 is verzonden aan Sam J. Polak wonende aan de Niersstraat 27¹ te Amsterdam Zuid, afgestempeld op 16 maart te Soest. Het is een groet van een oma aan haar kleinzoon. Er gaat gelijk een belletje bij me rinkelen. Een kleine Amsterdamse Joodse jongen in 1942! Heeft hij de oorlog overleefd? Ik besluit te proberen om wat meer informatie te pakken te krijgen.

Twee bijzondere kaarten

Ik heb een naam en een adres. Volledigheidshalve volgt hier de tekst op de kaart.

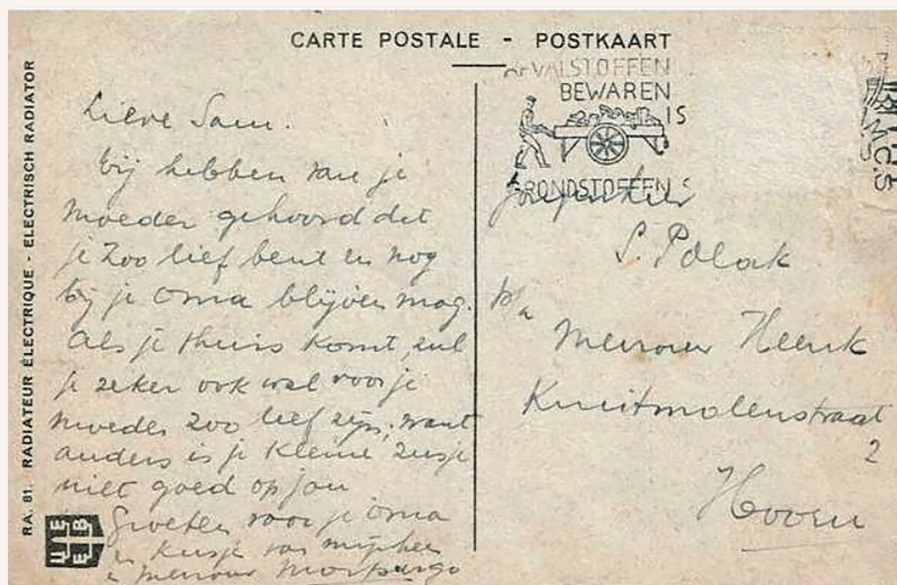
Mijn lieve jongen, Oma kreeg vanmorgen je kaart. Heb je die ook alleen in de bus gedaan? Welhaast ben je jarig en wat wil je dan van Oomsie hebben, jij lieve kleine Alles. Geef jij Koosje een dikke zoen en Mamma ook van je kleine Omaatje. Dan gooi ik jou van hieruit een kusje toe. Dag allemaal. 14-3-42 Oma.

Nóg een naam dus: Koosje. Op de voorzijde van de kaart staan getekende figuurtjes bij een vliegtuig. Bij het jongetje staat 'Sam' geschreven, bij het meisje 'Koosje' en bij de hond 'Markiesje'. Wanneer ik op Google J. Polak Niersstraat 27¹ intoets krijg ik gelijk de site 'Joods Monument' te zien met daarop 'Susanna Morporgo-van de Kar' Amsterdam, 24 augustus 1893-Auschwitz 26 oktober 1944. Gelijk daaronder is de achterzijde van een Ansichtkaart afgedrukt. Deze is geadresseerd aan: 'Jongheer S. Polak, p/a mevrouw Heenk, Kruitmolenstraat 2 Hoorn'. De bijgeschreven tekst luidt als volgt:

Lieve Sam, Wij hebben van je moeder gehoord dat je zoo lief bent en nog bij je oma blijven mag. Als je thuis komt, zul je zeker ook wel voor je moeder zoo lief zijn; want anders is je kleine zusje niet goed op jou. Groeten voor je oma en kusjes van mijnheer en mevrouw Morporgo.

Daaronder wordt een en ander uitgelegd. Ik citeer. 'Ergens aan het begin van de oorlog stuurt het echtpaar Morporgo (soms ook geschreven als Morpurgo)-van de Kar deze kaart aan het zoontje van hun directe onderburen, het gemengd gehuwde echtpaar Polak-Hoek van Niersstraat 27¹. Het jongetje Sam Polak (1938-2014), wordt regelmatig naar een kinderloze tante van zijn moeder gestuurd, hier 'oma' geheten, woonachtig in Hoorn, omdat hij thuis bij razzia's en huiszoekingen in Amsterdam-Zuid nogal eens loslippig kan zijn. De kaart wordt in 2020 weer ontdekt in de nalatenschap van zijn middelste zusje en via de site 'Joods monument' aan de bovenburen gelinkt. Als onderdeel van de nalatenschap Polak/van Brink zal de kaart worden overgedragen aan het Joods Cultureel Kwartier, ten behoeve van de archieven in het Joods Historisch Museum'.

Waarschijnlijk is het met de familie Polak goed afgelopen getuige het feit dat Sam pas in 2014 is overleden. In tegenstelling tot de bovenburen Morporgo. Naast Susanna en haar man komen ook vijf zussen en een broer van haar om gedurende de oorlog. Hun beide zonen zijn dan in oktober 1941 al omgebracht in het concentratiekamp Mauthausen. Het adres in Hoorn waar mevrouw Heenk woont en waar Sam enige tijd logeert is het huis dat de naam 'Hoenderhof' draagt, het eerste huis van de Kruitmolenstraat.

Kruitmolenstraat 2

Van mevrouw Heenk kan ik zo gauw geen verdere informatie vinden, maar wel van een andere bewoner van het pand, namelijk Jan-Piet van der Knaap (1936-2007). Ooit kreeg ik van deze man mijn lessen Nederlands op het Werenfridus Lyceum in Hoorn. Via het Joods Cultureel Kwartier kom ik in contact met historicus Kees van der Sluijs, die de uitleg van de op internet gevonden kaart heeft gepost. Hij stuurt mij een mailtje met zijn mobiele nummer en vraagt of ik hem wil bellen. Het is een leuk en informatief gesprek. Zo kom ik te horen dat de familie de oorlog weliswaar heeft overleefd, maar dat de gebeurtenissen tijdens die donkere dagen toch behoorlijke naweeën met zich hebben meegebracht. De zus van Sam, over wie op 'mijn' kaart wordt gesproken, blijkt nog in leven. Hij vertelt dat er zelfs nog een foto uit die tijd is dat Sam in Hoorn bij zijn 'oma' logeert en waarop hij staat met drie Duitse militairen, die gelegerd zijn in de Rijks HBS (later Westfries Lyceum) aan de Johan Messchaertstraat 5. Zelfs de naam van de Duitser met de hoogste rang is bekend, namelijk Hauptmann Karl Schnellrath.

Een Joodse jongen en een Duitse soldaat

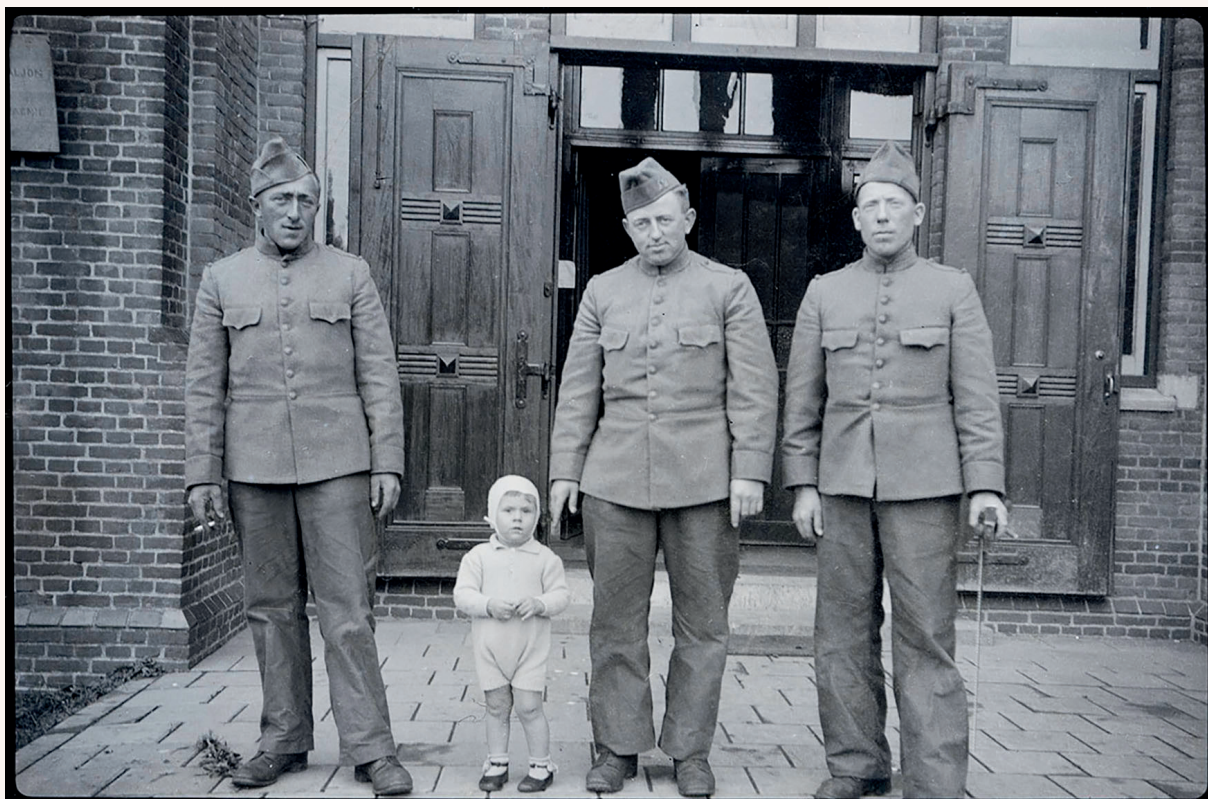
Een en ander is duidelijk geworden door het dagboek van de vader van Sam, Heiman ('Her') Maurits Polak (1907-1979). Op 8 september 1943 krijgt Sam namelijk post uit Hoorn. Zijn vader schrijft daarover:

"Je bent enige maanden in Hoorn geweest, waar een sterke Duitse bezetting is. Zo woonde er in het huis naast tante een Duitse officier waarmee je hele goede maatjes bent geworden. De man wist zeer waarschijnlijk dat je vader een Jood is, maar desniettemin was hij zeer lief voor je. Nadat je weer thuis gekomen was, kwam er een brief van hem met enige kiekjes, die wel bewijzen hoe goed jullie het samen konden vinden. Het is wel een unicum in deze tijd dat een jongetje, genaamd Sam Polak (Joodser kan het bijna niet!) hand in hand staat met een Duitser..." De tekst van het bijgevoegde briefje in het Duits is: 'Meinem lieben kleinen Friendchen Sam die einliegenden Bilder zur freundlichen Erinnerung. Herzliche Grüsse, Karl Schnellrath Hauptmann Feldpost 42434'.

Niet veel later krijg ik de bewuste foto digitaal toegestuurd. Hoe is het mogelijk, een (half-)Joods jongetje ten tijde van de oorlog omringd door drie Duitse soldaten. Maar het verhaal is nog niet af.

De zus van Sam

Via Kees van der Sluijs krijg ik het email-adres van mevrouw Koos Groenenboom-Polak, het 'kleine zusje' van Sam, dat op de ansichtkaart wordt genoemd. Zij is in mei 1940 geboren en woont in Didam. Zij is er verbaasd over dat ik mij zo heb verdiept in de achtergrond van de kaart en vraagt of ik haar wil

Sam Polak voor de oude ULO Draafsingel Hoorn

Gemeentelijke School (u.l.o.) met links nog net zichtbaar Kruitmolenstraat 2

bellen. Dat doe ik en dat werpt nog meer helderheid op de materie. Zo is de naam van Sam voluit Salomon Jacob. Hij is, zoals al eerder gememoreerd, in 2014 overleden, aan de ziekte Parkinson. De moeder van Sam en Koosje, Sijtje Hoek, is afkomstig uit Andijk. De vrouw die door de kinderen Polak 'oma' wordt genoemd is de vrouw van huisarts Koos Heenk uit Andijk. Zij vertrok, na het overlijden van haar man, naar Hoorn en liet het huis aan de Kruitmolenstraat voor zich bouwen. Zus Koosje is naar de huisarts vernoemd. De Heenks hebben inderdaad 'speciale' hondjes, die ze Markiesjes noemen (een hondenras). De in mijn bezit zijnde kaart is vanuit Soest verzonden door mevrouw Heenk, waarschijnlijk omdat ze daar toen in het ziekenhuis lag. De familie Polak heeft in Hoorn ook een viertal slagerijen beheerd, onder andere een op Grote Noord 73, alsmede de aanzet gegeven voor de ijsfabriek aan het Pelmolendpad, om het vlees goed te houden. Deze fabriek brandde in 1974 af.

De ULO aan de Draafsingel

Ik ben er niet van overtuigd dat de foto van Sam met de Duitse militairen voor de oude Rijks HBS is genomen. Daarom ga ik op 18 april naar Hoorn om een en ander te verifiëren. Als ik richting de Kruitmolenstraat loop, zie ik het direct. Het is niet de voordeur van de HBS, maar de voordeur van de

'Gemeentelijke School (u.l.o.)' aan de Draafsingel, pal naast Kruitmolenstraat 2, waar de foto is genomen. Het zou ook een hele tippel voor dat kleine joch zijn geweest: de HBS ligt 100 à 150 meter verderop. Omdat ik er tóch ben, probeer ik de huidige bewoner van Kruitmolenstraat 2 te spreken te krijgen. Er is geen bel, wel een klopper. Na twee klopjes wordt de deur opgedaan door... mevrouw van der Knaap! Hoe is het mogelijk. We hebben een leuk gesprek en zij is een en al oor. Na te hebben afgesproken dat ik haar van het hele verhaal op de hoogte zal brengen, keer ik huiswaarts.

Wat een oude ansichtkaart, die meer dan 80 jaar geleden is verzonden, al niet teweeg kan brengen...

Met dank aan

Kees van der Sluijs en

mevr. Jacoba Judith (roepnaam Koos) Groenenboom-Polak

Naschrift van de redactie

Over de familie Polak is meer gepubliceerd. Zie daarvoor het artikel 'Stenen van herinneringen', geschreven door Rita Lodde, Kwartaalblad 2020 – nr. 1.

De teloorgang van de synagoge in Hoorn

Jan Nijdam

'Het mag een wonder genoemd worden dat er in Hoorn bij alle toenemende onkerkelijkheid geen enkel kerkgebouw is afgebroken, zoals bijvoorbeeld in Alkmaar en Haarlem menigmaal gebeurde', schrijft Gerard Weel niet zonder trots in het hoofdstuk Religie en levensbeschouwing in deel 2 van *Hoorn in de twintigste eeuw*.

'Het mag een wonder genoemd worden dat er in Hoorn bij alle toenemende onkerkelijkheid geen enkel kerkgebouw is afgebroken, zoals bij voorbeeld in Alkmaar en Haarlem menigmaal gebeurde', schrijft Gerard Weel niet zonder trots in het hoofdstuk Religie en levensbeschouwing in deel 2 van Hoorn in de twintigste eeuw. De facto mag dit waar zijn, maar de weinige Hoornse Joden die het concentratiekamp of de onderduik hadden overleefd zullen dit toch heel anders hebben beleefd. Hun synagoge was tijdens de oorlog onteigend en voor een habbekrats verkocht aan NSB'ers. Die koop werd na de oorlog weliswaar weer ongedaan gemaakt, maar veel profijt had de joodse geloofsgemeenschap daar niet van. In 1948 werd de Hoornse synagoge als kerk opgeheven en in 1952 voor een grijpstuiver aan de gemeente verkocht. Het gebouw was inmiddels in gebruik als opslagplaats van kolen. Maar voor de enkele tientallen nog levende Joden was het meer.

Een godshuis dat sinds mensenheugenis de religieuze thuis-haven was geweest van de joodse gemeenschap in Hoorn.

Minjan en sjoel

De joodse gemeenschap bestond in Hoorn in 1930 nog maar uit 48 personen. Ze was daarmee in omvang zelfs te klein voor een gebedsdienst. Voor de gebedsdienst waren ten minste tien volwassen mannen, een *minjan*, nodig. Na de oorlog kreeg de geminimaliseerde joodse gemeente haar *sjoel* weliswaar terug, maar de weinige overgebleven Joden konden er weinig mee. Veel was in de oorlogsjaren gestolen of gesloopt. Op de sommatie van de gemeente om het complex op te knappen kon bij gebrek aan financiële middelen geen gevolg worden gegeven. Op de dreiging van onteigening zag het kerkbestuur zich gedwongen het hele complex aan de gemeente te verkopen. Hoe dat in de praktijk verliep vinden we terug in de archieven.

Synagoge in 1930

Synagoge in 1945

Deur van de synagoge

Complete verbanning en roof

Maar het begon uiteraard in de oorlog. De Duitse Rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart hield op 12 maart 1941 een rede in het Amsterdamse Concertgebouw waarin hij aangaf dat de Joden voortaan geen deel meer zouden uitmaken van het Nederlandse volk. Dit hield concreet de complete verbanning van Joden uit het maatschappelijk en economisch leven in. De Jodenvervolging kwam daarna in een stroomversnelling. In 1942 draaide de moordmachine van de nazi's inmiddels op volle toeren en werden de toen nog in Hoorn woonachtige Joden gedwongen naar Amsterdam te verhuizen. Zestien van hen gaven gevolg aan dit bevel. De eerste etappe in hun deportatie naar de vernietigingskampen in Oost-Europa, die in totaal door zo'n 107.000 Joden zou worden afgelegd.

Bezittingen vervielen aan de Duitse bezetter. Vanaf 15 augustus 1941 waren Joden verplicht hun onroerende goederen op te geven bij de *Niederländische Grundstückverwaltung*, door de Duitsers in het leven geroepen om het plunderen van de Joden te faciliteren. Deze roof was een fase in de *Endlösung*, die even grondig, nauwgezet en doelbewust werd doorgevoerd als de genocide zelf.

De Hoornse synagoge werd maart 1942 onteigend. Mei van dat jaar vond een inventarisatie plaats van het roofgoed. Plunderaars waren de Duitsers waarschijnlijk voor geweest want de buit stelde niet veel voor. '2 Bankchen, alte Stuhl, Bilder und weiter wertlose Sachen', aldus de ambtenaar, een zekere J. Visser. Hij schatte de waarde van het geheel op f 75.

Huisjesmelkers

Pas in het laatste kwartaal van 1942 begon in Hoorn de verkoop van geroofd Joods onroerend goed. Relatief laat, landelijk gezien. In 1944 werd de synagoge, Italiaanse Zeedijk 122 annex twee aanleunwoningen, respectievelijk Italiaanse Zeedijk 120 en Achter op 't Zand 61, verkocht. Het geheel bracht f 3.550 op. De kopers waren twee NSB'ers.

Synagoge in verval

Ex-schipper Cornelis Daniel Wormsbecher, die in totaal negen Joodse panden kocht en Jan Scheer, slager te Bobeldijk.

Ze zagen de aankoop als een buitenkansje in een carrière als huisjesmelker. En een buitenkansje was het, in Hoorn betaalde men per transactie amper een derde van wat men in bijvoorbeeld Alkmaar betaalde. En dat was dan nóg onder de marktwaarde. De rest kon onder tafel door betaald worden waardoor zwartgeld kon worden witgewassen. En er werd ook geen beroep op hun geweten gedaan. Dienstdoende notaris J. Kerkhoven verzekerde kopers steevast dat dergelijke transacties geen kwaad konden. De wet stond het toe en dus was het rechtmatig, aldus Kerkhoven.

Uiteraard moest al dit onrecht na de oorlog weer rechtgezet worden. Daartoe werd op 9 augustus 1945 bij Koninklijk Besluit *de Raad voor het Rechtsherstel (RVR)* in het leven geroepen. Deze instantie verklaarde de verkoop in 1944 nietig, waardoor de Hoornse synagoge op 30 januari 1952 weer overgedragen werd aan de joodse gemeente. Maar dat bleek in de praktijk eerder een last dan een lust. De gemeente had namelijk zijn zinnen gezet op aankoop van het complex, in het kader van 'stadssanering en wederopbouw'. Althans, zo werd het aan de gemeenteraad gepresenteerd.

Verkoop aan de gemeente

De gemeente had de zaak in 1947 al op scherp gezet door de toenmalige eigenaar, de *Beheerstichting bewindvoering afwezigen en onverdeelde nalatenschappen te Amsterdam*, een 'aanschrijving tot verbeteren' te sturen inzake Achter op 't Zand 61. Een oekaze waar de weinige overgebleven Joden om financiële redenen uiteraard niet aan konden voldoen. Daarop werd in 1948 de woning onbewoonbaar verklaard. Een tactiek die de gemeente geen windeieren legde. Tussen 1950 en 1970 was dat in de Hoornse binnenstad met zo'n 400 woningen

Waar de synagoge stond, 1973

het geval. Een heel verschil met Amsterdam, daar werd toen slechts vijfmaal een dergelijke kwalificatie uitgesproken. De joodse gemeenschap zag geen andere weg dan de synagoge te verkopen. De gemeente telde er f 5.500 voor neer, omgerekend naar de huidige koopkracht iets meer dan € 20.000. De transactie vond 11 maart 1952 plaats op het kantoor van notaris J. Kerkhoven. Hetzelfde notaris-kantoor dat acht jaar eerder de verkoop van hetzelfde object aan de NSB'ers Wormsbecher en Scheer administratief geregeld had. Zo blijkt ook uit de identieke handtekening van Kerkhoven op beide akten. En dat is des te merkwaardiger omdat Kerkhoven ook na de oorlog volhield dat de verkoop van Joods onroerend goed volgens de wet geoorloofd en dus rechtmatig was.

In de akte geeft de gemeente aan dat de 'aangekochte onroerende zaken opgenomen zullen worden in een saneringsplan der gemeente Hoorn, ten doel hebbende het opruimen van krotwoningen en het in de plaats stellen van nieuwe woningen in bepaalde stads gedeelten en derhalve het motief van de onderhavige aankoop is het belang van de volkshuisvesting'.

Een nieuwe bestemming

Nu was het inderdaad zo dat het ook in Hoorn met de kwaliteit van de binnenstadswoningen matig gesteld was. Ook al voor de oorlog. Veel van die huizen waren in handen van een handjevol huiseigenaren, die zo weinig huur ontvingen dat er voor onderhoud en renovatie nauwelijks iets overbleef. Een gevolg van het strenge naoorlogse huurbeleid van de regering dat vooral in volkswijken een ontwrichtende werking had. Veel van deze dikwijls onbewoonbaar verklaarde huizen werden na de oorlog door de gemeente voor een habbekrats aangekocht, andere kwamen in gemeentebezit omdat de erfpachttermijn afliep. Daarop volgde meestal sloop, zoals in het geval van de synagoge die in 1953 ten offer viel aan de sloophamer. Die sloopwoede beperkte zich overigens niet tot Hoorn. Door heel Nederland gingen verwaarloosde panden tegen de vlakke, waarbij de motivatie vooral financieel was. Maar daar bleef het ook vaak bij. Na de sloopwerkzaamheden kwamen de raderen tot stilstand en restten slechts lege plekken. Wie vandaag de dag de Hoornse binnenstad doorkruist kan zich maar moeilijk een voorstelling van maken hoe dat centrum er midden jaren vijftig moet hebben uitgezien. De binnenstad was verpauperd met veel open plekken. Met dank aan de sloopwoede van de gemeente. Pas in 1974 wordt de stadsvernieuwing serieus aangepakt. Dat jaar worden de gerestaureerde panden Italiaanse Zeedijk 118 en 120 opgeleverd, het eerste project van Stadsherstel. Nummer 120 maakte tot 1953 deel uit van de synagoge. In 1977 realiseerde Woningbouwvereniging Hoorn op die plek dertien HAT-eenheden voor jongeren.

Kille ontvangst

Eind goed al goed, ben je geneigd te zeggen. Althans voor de gemeente Hoorn. Maar dat mag ons niet doen wegstappen van de ongevoelige wijze waarop na de oorlog met de Joodse overlevenden is omgegaan. Maar daarbij moet het wel in het perspectief van de tijd worden gezien. De handelswijze van de gemeente Hoorn was geen uitzondering, het was de regel. Want ook landelijk viel die trend te bespeuren. Van de gedeporteerde Nederlandse Joden kwam slechts een fractie weer terug in Nederland. En daar werden ze bepaald niet met open armen ontvangen. Eerder kan men spreken van een kille ontvangst. Als ze de eigen woning weer probeerden terug te krijgen werden ze vaak afgepoeierd. Of ze kregen te horen dat de hongerwinter ook geen pretje was geweest.

Gerard Aalders, schrijver van een tweetal boeken over al het onrecht dat de Joden was aangedaan, noemt de aankoop van het synagogecomplex door de gemeente Hoorn 'een koopje'. Volgens hem heeft men gebruik gemaakt van de regels die haar het beste uitkwamen. De armlastigheid van de minieme joodse gemeenschap speelde de gemeente natuurlijk ook in de kaart. 'Er lijkt niets illegaals te zijn gebeurd, maar dat is in laatste instantie aan juristen om dat uit te maken', aldus Aalders.

Daarbij gaat hij wel voorbij aan de vraag of de wetgeving rond rechtsherstel wel deugde, aldus historicus Isaac Lipschits. De Joden waren volgens hem waarschijnlijk beter af geweest zonder die speciale wetgeving, die al te gemakkelijk in hun nadeel kon werken. Want zij werden buiten dit spel van belangenbehartiging gehouden. Volgens Lipschits is het duidelijk dat de belangen van de beroofde Joden ondergeschikt werden gemaakt aan het economisch herstel van Nederland. Ook al omdat ze de juridische kosten die gemoeid waren met dit rechtsherstel niet konden betalen, waardoor ze wel met een schikking moesten instemmen. 'Zo trok de Nederlandse overheid uiteindelijk profijt van de Sjoa', aldus Lipschits in zijn boek *De kleine sjoa*. De Hebreeuwse benaming Sjoa, ook wel Shoah, betekent 'catastrofe' en staat voor de systematische Jodenvervolging en genocide door de nazi's en hun bondgenoten tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Een scheve schaats

Zeventig jaar na dato is het onredelijk de handelswijze van de gemeente met betrekking tot de synagoge naar de huidige normen te beoordelen. Maar het is niet de enige scheve schaats die de gemeente Hoorn destijds reed. Een voorbeeld. Zo informeerden de erfgenamen van een Joodse familie waarvan de ouders in Sobibor waren vergast begin jaren vijftig naar de status van het voormalige woonhuis van hun vermoorde naasten. Per omgaande werd hen te verstaan gegeven dat ze nergens op hoefden te rekenen. De eigenaren waren afgereisd naar Sobibor en omdat sindsdien de erf-

Nieuwbouw 1980, Italiaanse Zeedijk

pachtcanon niet was betaald was het perceel rechtmatig aan de gemeente vervallen. 'Alsof Sobibor een soort vakantieoord was', merkt Egbert Ottens schamper op in zijn boek over Hoorn tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Gevelsteen

Een kwart eeuw later mag de kennis van de Holocaust inmiddels rigoureus opgefrist zijn, niet iedereen laat zich er moreel door leiden. Dat wijzen de verwickelingen rond de gedenksteen die in de gevel van Italiaanse Zeedijk 122 is ingemetseld met de tekst 'deze steen weent vanuit de muur' uit. Op de voormalige plek van de synagoge wordt dus in 1977 jongerenhuisvesting gerealiseerd. Woningbouwvereniging Hoorn (WVH) geeft opdracht voor de bouw van een complex van dertien zogenoemde HAT-eenheden. Op het eerste gezicht een mooi gebaar als herinnering aan de bezoekers van dit voormalige kerkgebouw, maar van harte gaat het allerminst. Directeur Silver van WVH laat de gemeente zomer 1978 weten dat er bij de bouw rekening mee zal worden gehouden dat er een steen moet worden ingemetseld. Maar met een voorbehoud. 'De joodse gemeenschap zal dan voor de steen moeten zorgen. Wij nemen aan dat uw college zich in deze werkwijze zal kunnen vinden', aldus Silver.

Initiatiefnemer is een zekere M. Koopman, die het opneemt voor de omgekomen Hoornse Joden die daar zelf niet meer om kunnen vragen. Hij informeert de gemeente 2 november dat de totale kosten ongeveer 3.000 gulden zullen bedragen. Silver benadrukt nogmaals dat er van zijn kant geen cent is te verwachten. 'De woningbouwvereniging kan nl. o.m. statutair niet de middelen t.b.v. een dergelijke gedenksteen ter beschikking stellen, hoezeer wij ook de doelstelling op zich onderschrijven', aldus Silver.

Gedenksteen Italiaanse Zeedijk 112

Hij krijgt steun van de directie Openbare Werken Hoorn, die er bij het college op aandringt de kosten van de plaquette voor zijn rekening te nemen. Dat kwam overeen met het standpunt dat B&W inmiddels hadden ingenomen. Op 2 november 1978 hadden burgemeester en wethouders hun paraaf gezet om dit besluit te bekrachtigen.

Gemeentetaak?

Vervolgens werd de notitie doorgestuurd naar de Afdeling Financiën van de gemeente, alvorens ter goedkeuring te worden voorgelegd aan de gemeenteraad. Het hoofd Financiën ligt echter dwars. Hij heeft waardering voor het gebaar, maar 'het is voor mij echter niet duidelijk dat de initiatiefnemers het zo logisch vinden dat de gemeente voor de kosten dient op te draaien. De initiatiefnemers stellen dat dit een gemeenschaps- c.q. gemeentetaak is. Als men deze gedachtegang verder volgt vraag ik me af wat géén gemeentetaak is, de hartstichting, het astmafonds en het Leger des Heils e.d. zijn ook gemeenschapszaken, maar zijn het dan meteen maar gemeentetaken?', zo is de retorische vraag van W.A. Bakker. Hij heeft ook een oplossing: 'Mijns inziens dient de heer Koopman zelf acties te ondernemen om het 'geringe' bedrag van 3.000 gulden te verkrijgen. Het is de weg van de minste weerstand om deze zaak meteen maar tot een gemeentetaak te bestempelen'. Zijn advies is 'ondanks het sympathieke doel, het gevraagde bedrag niet beschikbaar te stellen'.

En zo zijn we weer terug bij af, toen WBV-directeur Silver ook 'de joodse gemeenschap' voor de rekening wilde laten opdraaien. Helaas geeft het archief geen uitsluitsel hoe de zaak uiteindelijk afgehandeld is. Maar los daarvan, bepaald netjes is het allemaal niet.

Wapens voor het arsenaal van West-Friesland anno 1785

Mathieu Willemsen, conservator Nationaal Militair Museum

West-Friesland, apart gebied binnen de Provincie Holland

In de periode van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was iedere provincie zelf verantwoordelijk voor de aanlevering van troepen en materieel. Iedere provincie wierf zelfstandig regimenten en de gezamenlijke provinciale regimenten vormden het Staatse leger dat onder centrale aansturing stond van de Generaliteit in Den Haag. De Provincie Holland en West-Friesland was een uitzondering. Hierbinnen was niet één bestuur, maar waren twee verschillende bestuursorganen verantwoordelijk voor de vulling van het leger. Het deel ten noorden van Haarlem viel sinds de 16e eeuw onder het gezag van de *Gecommitteerde Raden tot West-Friesland in West-Friesland en het Noorderkwartier* dat zijn hoofdzetel in Hoorn had. Het gebied ten zuiden hiervan viel onder het bestuur van de Staten van Holland. De oorzaak voor deze splitsing lag erin dat de stad Amsterdam tijdens de 80-jarige oorlog lang in Spaanse handen was gebleven en de noordelijke bestuurders daardoor niet naar de vergaderingen in Den Haag konden komen. Zij opereerden autonoom en hadden over hun gebied evenveel zeggenschap als de andere provinciale besturen in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Arsenalen voor het Staatse Leger

In de Staatse Republiek waren op diverse locaties militaire arsenalen of wapenmagazijnen gevestigd. Hierin lagen buffervoorraden die aangesproken konden worden in geval van mobilisatie. De grootste arsenalen, van de Generaliteit en Holland, waren in Dordrecht en Delft gesitueerd. Om te zorgen dat de provincies hun troepen konden uitrusten en bewapenen, had iedere provincie bovendien een eigen arsenaal. Zo konden in tijden van mobilisatie in een korte tijd extra troepen aan de regimenten worden toegevoegd. Dit gold ook voor West-Friesland. De Gecommitteerde Raden

in Hoorn hadden een wapenarsenaal in de voormalige Mariakapel in de Achterstraat. Hier lagen duizenden geweren, bajonetten, sabels, patroontassen en allerlei andere militaire zaken opgeslagen die nodig waren om troepen uit te rusten. De Hoornse Artilleriemeester was verantwoordelijk voor dit arsenaal. Hij zag erop toe dat de voorraden op peil bleven en dat de wapens ook in goede conditie bleven, zodat ze altijd voor direct gebruik klaar lagen. Roest en houtworm waren grote vijanden die voortdurend op de loer lagen.

West-Friese Wapens

Enige tijd geleden ontdekte ik een antiek militair geweer in de collectie van De Museumfabriek te Enschede met een opschrift dat ik niet kende: Op de slotplaat stond *Gecommitteerde Raaden tot Hoorn*. Daarnaast stond ook de naam van de bekende Amsterdamse wapenhandelaar/fabrikant Lambertus Thone erop. Aangezien van Thone bekend is dat hij vanaf 1781 werkzaam was en het geweer van een model was dat in 1790 zou worden opgevolgd door een ander model, was het haalbaar om gericht archiefonderzoek te gaan doen in deze periode. Wellicht was het mogelijk om het geweer exacter te kunnen dateren en te voorzien van

Antiek geweer met inscriptie in slotplaat

een historische context. De notulen van de Gecommitteerde Raden bleken een gouden bron. Het contract van dit geweer werd gevonden bij de aantekeningen uit 1785, waarin ook vermeld stond dat er tegelijkertijd met geweren sabels waren geleverd. Bij verder onderzoek bleek dat er ook twee sabels van dit contract overgebleven waren: een in de collectie van het Nationaal Militair Museum in Soesterberg en een andere bij de Royal Armouries in Leeds (UK). Bij het sabel in Soesterberg zijn de zijbeugels van het gevest vermoedelijk ooit weggeslepen, zodat de sabels nu beide een iets ander uiterlijk hebben gekregen. De sabels hebben, net als het geweer, de naam van de Gecommitteerde Raden erop staan, evenals de datum 1785. Zowel de sabels als het geweer dragen een serienummer, voorafgegaan door de letters Lt. H. De betekenis van deze letters is vooralsnog onbekend.

De inkoop van wapens voor West-Friesland

10 november 1784 doet de Hoornse Artilleriemeester Thomas Bolman een verzoek aan de Gecommitteerde Raden om 600 nieuwe sabels aan te schaffen ter vervanging van de onlangs verkochte 553 oude sabels en degens die "onbequaam waren". Tegelijkertijd zouden de verkochte 200 oude saphanen zonder bajonetten (en ook de exemplaren die vermist waren tijdens de recente Nederlands-Engelse oorlog) kunnen worden vervangen door 300 nieuwe geweren met bajonetten. Bolman zou de Raden daartoe modellen kunnen tonen zoals die gemaakt worden in Solingen, Culemborg en Amsterdam. Zo'n drie weken later meldt Bolman zich weer en hij rapporteert dat hij in Amsterdam bij wapenhandelaren heeft rondgekeken. Als eerste ging hij naar J.G. Ertell. Daar zag hij 100 geweren met bajonetten in voorraad en vijftig sabeltjes. Daarna ging hij naar L. Thone die 700 geweren in voorraad had van diverse modellen, evenals een stuk of vijftig sabels. Het meeste vertrouwen heeft Bolman in Thone. 'Deese laatste koopman geloove ik dat onse koopman best soude weesen; dien man vertoonde mij een monster van saphaan volgens sijn seggen soo als bij de Hollandsche Guardie in Den Haag gebruikt wierden dien hij wilde leveren voor tien gulden tien

21 Dec. 1785

Edele Hoogende Heeren!

Den ondergeschreven door Old. Hoogende Heeren die gegualificeert omme te esamplereen de saphanen en bajonetten, Zabels, Pist. Spood en Patroentassen welke door den gewesenen Adel Lambertus Thone te Amsterdam, in gevecht het contract door den selven gecommitteerde Raden 30 Juny 1785, ten dienste van den Lande moet werden geleverd, heeft gevonden in't gemelde contract dat de bevoegden van de Levaanten Zyn getuelt als volgt.

	Saphanen bajonet
Voor 1 September 1785	100
1 October	100
1 November	200
1 August 1786	200
1 April	200
1 May	200
1 Juny	200
1 July	200
1 Aug	200
1 Septemb	200
1 October	200
Dusta Samen	2000

De patroentassen, Zabels en Pist. Spood, als volgt.

	Zabels	Bajonet	Patroentassen
Voor 1 October 1785	500	300	
1 Maart 1786	500	300	
1 Juny	500	320	
Dusta Samen	1500	920	

Bestelling wapens en patronen

Beschrijving van keuring

8 Juli 1786

Verklaare ik Ondergeschreeven na
Mijn Kerres, gegualificeerde konstaabel
Oudest Ad. Hoorn, lid van de van 1 Hande,
Artinaal van de Beslemigende Heeren
Gecommitteerde Raden van de Staten
van Hollandt ende Westvrielandt in West,
vrielandt en den Noordes Quartier
te hebben geprobeert tusschen 2000 Saph.
aanamen met den dubbel schot Bajonetten
en kegel vast op, en de selve keurd en in
den proef betredende bevonden; sijnde ge-
meten tusschen 2000 geweren, den
Maart 1786, bescreven met door den ge-
weesenen te Amsterdam in den Maand
van Juny laast leden geleverd.

Artinaal Hoorn 8 Juli 1786

J. de Hoorn

Antiek geweer

stuijvers het stuck seggende dat de Hollandse Garde deselve van Kuijlenburg ontfangen had voor dertien gulden het stuck, dat geprobeert soude kunnen worden; hij nam aen ons binnen twee maanden na den dag van de aenneeming duijssent van dat soort te besorgen; als meede duijssent saabels meede soo de Hollandsche Garde draagt, en duijssent portepees en gelijk ook duijssent patroontassen met blikken bussen daar in...[...] en ik geloof al most men alle inwoonders van het geheele quartier waapenen dat deese Lambert Thone kans soude weeten om deselve in ses maanden van geweer en waapenen te voorsien, bij deselve sijn ook spatons en helbaarden en voorts al wat van die natuer benoodigt is te bekoomen; ik heb met geen van beijde finaale negotie geslooten maar sal afgwagten wat ordre Ued. Mag. Mij verder sult gelieven te geeven gemelde koopman Thone komt aanstaande donderdag alhier te Hoorn, en ik sal in dien tussen teijt de opstellen van de contracten in gereedheijt brengen ik hoope dat ik voor dien teijt met nadre ordre van Ued. Mag. sal vereert weesen.'

Nog meer wensen

De enthousiaste bewoordingen van Bolman zorgden ervoor dat hij 30 november 1784 een contract met Thone sluit om binnen twee maanden duizend snaphanen, duizend sabels, duizend portepees (sabeldraggers) en duizend patroontassen te leveren. 3 december wordt het contract met Thone getekend voor *duizend snaphanen met deselver driekante bajonetten, en leere scheeden, staale laadstok, crasser of afhaalder, en jug leer cordonsriem; alles overeenkomstig soo als het selve jegenwoordig bij de Hollandsche Garde in het gebruik sijn; en sal moeten overleggen een certificaat van de constaabel te Amsterdam dat de snaphaanen sijn geprobeert en compleet goedbevonden.*

De Gecommitteerde Raden hadden nog wel wat extra wensen voor de geweren. Op de loop van elk geweer diende Thone het wapen van West-Friesland aan te brengen. Het hiervoor benodigde stempel kreeg hij te leen van de Gecommitteerde Raden. Daarnaast diende op het duimstuk het (kogel)kaliber *L° 16* te worden gegraveerd.

Bovendien moest elk geweer en bajonet worden genummerd in combinatie met de afkorting *Lt. H.*

Ook voor de duizend sabels waren aanvullende bepalingen, deze dienden naar voorbeeld te zijn van de sabels die zich al in het magazijn bevonden. Op de klingen moest het wapen van West-Friesland worden geëtst, omgeven door lofwerk en daarbij het jaartal en bijschrift *Gecommitteerde Raden.*

Binnen twee maanden dienden de zaken geleverd te zijn; als dat niet lukte, zou Thone elke dag die het extra kostte een boete van 25 gulden ontvangen. Bij aflevering in het arsenaal werden de goederen aldaar onder toezicht van de artilleriesmeester of een ander die daartoe opdracht had van de Gecommitteerde Raden geïnspecteerd door de meestersmid en gewermaker Jan Fredrik Taade. Het salaris van Taade kwam ten koste van Thone. Uiteraard zouden gebreken of andere tekortkomingen ten laste van de leverancier komen. De prijs werd vastgesteld op 10 gulden 10 stuivers voor iedere snaphaan, voor iedere sabel met schede 2 gulden en 5 stuivers, voor iedere portepee 34 stuivers en voor iedere patroontas 42 stuivers. Het gehele contract omvatte in totaal *f* 16.550.

15 december 1784 meldt Bolman zich wederom bij de Gecommitteerde Raden: hij had Thone een brief geschreven voor de bestelling van nog eens 1.080 patroontassen en 500 sabels, maar Thone had geantwoord dat de tassen niet leverbaar waren voor 42 stuivers, maar dat die inmiddels 45 stuivers per stuk kostten. Bolman was hiermee in verlegenheid gebracht en opperde om het meerdere geld te besparen door de portepees van de oude sabels te laten ombouwen naar het nieuwe model en geen nieuwe portepees te bestellen. Verschil zou dan wel zijn dat de portepees dan bruin waren met een gesp in plaats van met een slot zoals de nieuwe. Drie dagen later wordt het contract met Thone ondertekend voor de aanbesteding van 1.080 patroontassen á 46 stuivers, en 500 sabels voor 45 stuivers alsmede 500 portepees voor 34

stuivers per stuk. Het bedrag wordt deels bekostigd doordat eerder dat jaar oude goederen uit het arsenaal waren geveild en een bedrag hadden opgeleverd van *f* 1.380,15.

De levering van de wapens

Inmiddels zitten we in 1785. Op 28 januari komt er een brief van Thone bij de heren Raden met slecht nieuws: de stalen laadstokken, sabels en bajonetten die uit Solingen moeten komen zijn vertraagd doordat de rivieren zijn bevroren. Omdat de dooi echter is ingezet hoopt Thone dat de levering spoedig op gang kan komen. Met deze brief hoopt Thone zich in te dekken tegen een boete voor de vertraagde levering. Enige tijd later bereidt Bolman de komst van de geweren voor en

stadsconstabel van Hoorn, Isaac Korver, weet verder nog die maand te melden dat hij 200 snaphanen, die Thone in september en oktober heeft geleverd, met een dubbele lading buskruit en kogel heeft beproefd en geconstateerd dat ze in orde zijn bevonden. Bij elke verzending van musketten wordt door de constabel een dergelijke rapportage gemaakt en geen enkele keer wordt er een geweer afgekeurd. Alle geleverde wapens worden dus probleemloos in

stelt voor dat de smid Fredrik Taade wordt aangesteld om de wapens te visiteren als ze arriveren. 15 februari meldt de fabrikant dat de duizend geweren in twee partijen van 500 stuks binnen een paar dagen geleverd zullen worden en inderdaad arriveren in de avond van 19 februari 1785 zeven kisten met daarin elk 50 geweren, gevolgd door nog eens acht kisten op 28 februari. De volgende dag zouden er nog drie kisten komen en ook de sabels, portepees en patroontassen werden al snel in Hoorn afgeleverd. Begin maart is de levering afgerond.

14 maart maakt Bolman de eindrekening op. De hele levering is voltooid en er is een certificaat opgemaakt door de proefmeester van de Stad Amsterdam die de 1.000 snaphanen heeft beproefd en voorzien van zijn keurmerk. Na aankomst in het arsenaal zijn er op dat moment 350 geweren, 1.000 sabels, 800 portepees en 800 patroontassen gevisiteerd en goed bevonden door Pieter van Gelderop die magazijnmeester te Hoorn is. Hiermee is het contract van 9 december 1784 met Thone afgerond.

23 juni 1785 maken de Gecommitteerde Raden een resolutie op voor de levering van nog eens 2.000 musketten met bajonetten, 1.500 sabels en 1.900 patroontassen door Lambertus Thone; het contract hiervoor wordt op 30 juni gesloten. De geweren zullen naar schatting tussen 1 september 1785 en 1 oktober 1786 arriveren in partijen van 100 à 200 stuks. De overige zaken worden in drie partijen geleverd tot 1 juni 1786. In december 1785 zijn al 700 snaphanen met bajonet, 500

orde bevonden en voorzien van de in het contract gestelde merken. Op 30 oktober 1786 volgt de eindafrekening van Thomas Bolman en meldt hij dat bij de beproevingen van de wapens in totaal 182 pond fijn buskruit en 125 pond *snaphaanskogels of musketlood* zijn verbruikt. Omdat deze materialen uit het Hoornse arsenaal afkomstig zijn, dienen de heren Gecommitteerde Raden te Hoorn goedkeuring te geven om nieuw kruit en lood aan te schaffen als vervanging voor de verschoten munitie zodat de voorraad weer op orde kan worden gebracht.

Na 1785

Wat er met de wapens na plaatsing in het arsenaal is gebeurd, is niet meer na te gaan. Vanuit het arsenaal in Hoorn zijn in het roerige revolutiejaar 1787 veel wapens aan diverse dorpen en steden uitgeleverd om opstanden te voorkomen en neer te slaan. Zo gingen er bijvoorbeeld 50 geweren met 1.000 patronen naar de dijkgraaf van Oostzaan en 175 musketten, bajonetten, sabels en patroontassen vanuit Hoorn richting Medemblik. Dertig sets wapens gingen naar Opperdoes en werden ingezet om het lokale patriotistische exercitiegenootschap te ontwapenen. Zelfs de provincie Utrecht diende dat jaar het verzoek in om 1.000 à 1.200 snaphanen uit Hoorn te mogen krijgen in verband met alle onlusten. Daarnaast zullen ze ongetwijfeld aan Nederlandse militairen zijn verstrekt tijdens de Russisch-Engelse invasie van 1799 in Noord-Holland en ook zijn gebruikt in de daaropvolgende napoleontische oorlogen. Aangezien het geweer dat nu is teruggevonden in Enschede ooit is gemodificeerd door de kolf te voorzien van een ondersteuning voor de wang en duidelijk sporen toont van intensief gebruik, versterkt dit het vermoeden dat dit wapen geruime tijd in gebruik is geweest. Hoe de wapens uiteindelijk in Enschede, Soesterberg en Leeds terecht zijn gekomen, zal waarschijnlijk nooit bekend worden.

sabels en portepees en 300 patroontassen geleverd. In ruil voor deze nieuwe wapens zijn oude roestige klingen en een aantal oude patroontassen retour geleverd aan Thone. De

CÉSAR MITKIEWICZ PHOT.

9, Rue Neuve BRUXELLES.

Schrijver Multatuli

en zijn binding met Hoorn

Bertus Bakker

De canon van de Nederlandse literatuur wordt al sinds zijn ontstaan aangevoerd door Eduard Douwes Dekker, beter bekend als Multatuli (1820-1887). Iedereen heeft toch wel eens gehoord van zijn *Max Havelaar* of *Woutertje Pieterse*? De beroemde Nederlandse schrijver is ook een aantal malen in Hoorn geweest. In dit artikel lezen we welke binding de schrijver met Hoorn had en wat hij in onze stad gedaan heeft.

Lezingentournees

In 1877 verscheen Multatuli's zevende en laatste bundel van zijn *Ideeën*, in zijn eigen spelling *Ideen*. Dit was een reeks van in totaal 1282 overwegingen en stellingnames. Met de reeks kwam feitelijk een eind aan zijn actieve schrijversloopbaan. Na een turbulent leven waarin hij de ene na de andere controversie had aaneengeregend, voelde hij zich persona non grata in ons land en had hij zich met zijn tweede echtgenote Mimi Hamminck Schepel (1839-1930) in Wiesbaden gevestigd. Zijn faam was toen binnen onze grenzen al ruimschoots gevestigd. Maar hij mocht dan een roemrucht literator zijn, aan zijn publicaties hield hij toch te weinig geld over. Zijn belangrijkste inkomstenbron in de jaren 1878-1880 vormden dan ook zijn lezingentournees. Niet dat hij in die optredens nu zo'n zin had, maar hij had het geld domweg hard nodig aangezien hij door zijn chaotische leefwijze chronisch in geldnood verkeerde. In het najaar van 1877 schreef hij aan Jacob Haspels, een goede vriend en tevens directeur van een Rotterdams toneelgezelschap:

Men valt me op 't lyf met 'n oude schuld, en ik heb in haast wel f 200 noodig. Ziet ge kans die by elkaar te krygen? Ik zal er dan in godsnaam voor komen lezen, voordragen, hoe heet het!

Haspels had twee jaar eerder al een lezingencyclus voor Multatuli georganiseerd en ging meteen aan de slag. Zo kwam het dat de schrijver in het voorjaar van 1878 een cyclus van 26 voordrachten afwerkte en in elk van beide volgende jaren maar liefst 37 maal ten tonele verscheen, waaronder ook tweemaal in Hoorn.

Schoonzus in Hoorn

Onze stad was Multatuli niet onbekend aangezien zijn schoonzuster, Christina Hamminck Schepel (1848-1928), een zus van Multatuli's echtgenote Mimi, hier woonde. Ze was getrouwd met belastingontvanger Allard Merens (1840-1907) en zij woonden met hun kinderen Dirk, Chris en Johan tussen 1875 en 1880 achtereenvolgens aan het Grote Noord, de Appelhaven en het Achterom. In april 1878 was Multatuli voor het eerst bij het gezin op bezoek. Hij had toen juist zijn eerste lezingencyclus afgerond. Met de boot vanuit Amsterdam arriveerde hij in de haven van Hoorn, want een treinverbinding bestond toen nog niet. Tevoren had hij laten weten graag bij de familie te komen eten, maar hij stond erop te overnachten in een logement. Multatuli was geen ochtendmens en was die uren het liefst alleen.

Ná 12 uur 's middags zal je last genoeg van me hebben

Annonce in de Hoornsche Courant van 30 maart 1879. In een aantal gevallen - vooral in kleine plaatsen, waarvan het niet zeker was of er voldoende belangstelling bestond - nam Multatuli een spreekbeurt aan voor een vaste som van bijvoorbeeld honderd gulden. Welke afspraak hij in Hoorn maakte is niet bekend

Aan Mimi had hij laten weten uit te zien naar de kennismaking met zijn familieleden van wie hij op dat moment alleen Christina kende.

*Ik zal puur plezier hebben
in de reis naar Hoorn omdat
ik daar niet hoef optetreden*

Eerste voordracht in Hoorn

Bijna een jaar later, februari 1879, kwam het daar wel van. Het lijkt erop dat zijn schoonzus hem daartoe had overgehaald.

*'Spreken' te Hoorn. Als jy 't vraagt,
zal ik 't doen, maar ik zit liever by
jelui theetedrinken of grauwerwten
te eten. Dat is menschelyker,
liefelyker, minder gemaakt.
Gut, ik heb zoo'n hekel aan
die publiekerigheid'*

Multatuli's echtgenote en hun pleegzoon Wouter logeerden al een paar weken bij het gezin Merens toen de schrijver daar

op dinsdag 1 april arriveerde. Hij had juist een serie lezingen in Friesland achter de rug en was via de Zuiderzee naar Hoorn overgestoken. Tevoren had hij Mimi verzocht voor hem een kamer te reserveren in logement De Posthoorn van Ige Igesz aan het Breed. Via advertenties was de lezing van Multatuli aangekondigd en daarin was te lezen dat de entreprijs bij reservering f 1,- bedroeg en aan de zaal f 1,25. Ruim voor 8 uur betrad de schrijver de drie jaar tevoren gebouwde Parkzaal aan het Achterom. Mogelijk waren er in de voorverkoop slechts weinig kaarten verkocht en had de directie om die reden niet voor de grote zaal, maar voor de sociëteitszaal gekozen die eigenlijk niet berekend was op de meer dan 260 toehoorders. Het publiek zat daardoor noodgedwongen tamelijk krap en in een enigszins bedompte atmosfeer. Een recensent schreef op 4 april in de Enkhuizer Courant dat hij medelijden had met de spreker, *'die op het gezicht af van geen sterke constitutie tusschenbeide hijgde naar lucht'*.

De ware Philantropie

Het onderwerp van Multatuli's twee uur durende causerie was *De ware Philantropie*, tegenwoordig zouden we daarvoor het woord 'liefdadigheid' gebruiken. Kenmerkend voor al zijn voordrachten was dat hij vooral het tegendeel van het door hem behandelde onderwerp tegen het licht hield. Zo ging het ook in Hoorn. Hij onderscheidde en besprak uitvoerig maar liefst een zestal soorten van valse Philantropie. De ziekelijke, de schijnheilige, de verwaande, de domme, de huichelachtige en tenslotte de aan den weg timmerende, om dan uiteindelijk als contrast de ware Philantropie ten tonele te voeren. Het hekelen van onwaarachtigheid was Multatuli een kolfje naar zijn hand en als het ware zijn handelsmerk. Bij zijn lezing over *Wat is waarheid?* die hij een dag later in Alkmaar hield, was het van hetzelfde laken een pak. Daar onderhield hij zijn publiek over de talloze onwaarheden die hij om zich heen zag, zoals in de opvoeding, in spreekwoorden, bij dichters en historici en niet het minst in de bijbel.

Reacties op Multatuli's optreden in Hoorn zijn niet overgeleverd. Die waren er wel naar aanleiding van zijn causerie in Alkmaar, met name over de onwaarheden die de spreker in de bijbel meende te moeten verwoorden. Voor- en tegenstanders van de vrijdenker en godloochenaar kruisten de degens in de media. Het verst in zijn afkeuring ging de *Nieuwe Noord-Hollander* dat de wens uitsprak 'dat God moge geven, dat M. hier nooit moge wederkeeren'. Daartegenover stonden briefschrijvers die zich juist aan zijn stellingen hadden gelaafd. Of Multatuli iets van deze pennenstrijd heeft meegekregen is niet bekend. Hij zal er niet wakker van gelegen hebben.

Tweede voordracht

In Alkmaar zou de schrijver niet meer terugkeren, maar wel in Hoorn, want op woensdag 10 maart 1880, een paar dagen na zijn zestigste verjaardag, hield hij er weer een voordracht. De dag tevoren had hij gesproken in Enkhuizen over het onderwerp *Slordig spreken leidt tot slordig denken*. Bijna drie uur lang had hij daar zijn gehoor getraakteerd op, wederom een citaat uit de Enkhuizer Courant, een *'doorlopende acte van beschuldiging tegen de beunhazen in de literatuur, tegen de sufferers die maar voor hun mond weg praten'*. De volgende dag reisde Multatuli af naar Hoorn en dat deed hij met een bezwaard gemoed. Een maand eerder immers had zich in het gezin Merens een drama voltrokken. Volkomen onverwacht was hun vierjarige zontje Chris op 9 februari aan een keelziekte overleden. Dit keer ging dus een condoleancebezoek aan zijn voordracht vooraf.

Multatuli's stemming mocht dan bij zijn tweede Hoornse voordracht weinig opgewekt zijn, toch was hij over het algemeen over die tweede tournee tevredener dan over de voorgaande. Waren de opbrengsten van die eerste tournee wat tegengevallen, de cyclus in het voorjaar van 1880 leverde hem meer geld op. Ook voelde Multatuli zich meer ontspannen dan in de voorgaande twee jaren. Zo schreef hij zijn vrouw Mimi:

*Ik gebruik geen notaatjes meer.
Sedert lang al spreek ik geheel uit
het hoofd. 't Klinkt vreemd, maar
't is me makkelyker. Ik heb dus ook
geen tafeltje meer nodig. Alleen
'n stoel, niet om te zitten, maar
om de hand 'n plaats te geven.
De menschen vinden die weinige
omslag zoo aardig.*

Kort voor Multatuli's voordracht had het Hoornse publiek nog kunnen kennismaken met Multatuli als toneelschrijver. In het Park was namelijk op 24 februari *De bruid daarboven*, zijn toneelspel in vijf bedrijven, opgevoerd door het Amsterdamse toneelgezelschap van Gustave Prot & Zoon. De zaal was goed bezet en de recensie in de Hoornsche Courant van 29 februari 1880 over het romantische burgerdrama was lovend.

Idealisme en Realisme

Maar nu kon men de auteur dus weer in levenden lijve aanschouwen en aanhoren. Dit keer onderhield hij zijn publiek over het onderwerp *Het onafscheidelijk verband tussen Idealisme en Realisme*. Tussen deze twee levensopvattingen

Portret van Multatuli door Studio Wegner & Mottu, 1875.

bestond volgens Multatuli geen echt verschil. Het realisme houdt zich meer met zaken en feiten en dus met de werkelijkheid bezig, terwijl het idealisme meer aan beelden, denkbeelden, gedachten hecht. "Wij moeten ideale realisten en tevens reële idealisten zijn", aldus de spreker. "Het enige waar het immers om gaat is de waarheid". Een verslag van Multatuli's tweede optreden is niet overgeleverd. We weten dus niet hoeveel belangstellenden dit keer naar het Park waren getrokken en of de spreker in het kader van idealisme en realisme wellicht ook nog aandacht besteed heeft aan Hoorns bekendste zoon Jan Pieterszoon Coen.

De volgende dag reisde Multatuli af naar Schagen waar hij op 12 maart optrad en de dag daarop naar Den Helder. Het jaar daarop, tijdens zijn laatste tournee, zou hij deze beide plaatsen opnieuw aandoen, maar in Hoorn keerde hij niet meer terug, wellicht mede omdat zijn familie inmiddels was verhuisd.

Bronnen

Nop Maas, "Wat ik doe, is geen kunst, helaas, 't zyn maar kunstjes!". De voordrachtentournees van Multatuli, 1878-1881', in: *Over Multatuli* (deel 9-10, 1982).
Dik van der Meulen, *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker* (Nijmegen, 2002)
De website: Multatuli online

Cor de Greeuw

niet zomaar een groenteboer

Sabina Posthumus en Frans van Iersel

Lef, keihard werken en meebewegen met een veranderende markt: moderne ondernemers kunnen een voorbeeld nemen aan groenteboer Cor de Greeuw van het Keern.

Riet de Jong en Cor de Greeuw, circa 1958

Groenteboer in wording

Cor de Greeuw begint zijn groente- en fruithandel in 1960. Hij is dan nog maar 27 jaar. “Het was makkelijker gezegd dan gedaan”, zegt zoon Kees. “In een tweejarige avondopleiding moest mijn vader het diploma Detailhandel aardappelen, groente en fruit halen, terwijl hij toch al wat werkervaring heeft.” Zo gauw de leerplichtwet het toestaat gaat de 14-jarige Cor werken bij de groentehandel van Cor Spruit aan de Koepoortsweg in een boerderij die medio jaren 50 moet wijken als de Juniusstraat wordt aangelegd. In 1954 gaat Cor

aan de slag als halmedewerker bij de Veiling B&O (een afkorting voor Bangert en omstreken) in Zwaag. In die tijd krijgt hij ook verkering met Riet de Jong uit Hoogwoud, in 1959 trouwen ze.

De timing van de jonge groenteboer is perfect, vertelt zoon Kees. “Mijn vader begint precies

Aan het woord ‘groenteboer’ is nog te zien dat boeren vroeger hun producten zelf van het veld naar de stad vervoerden om ze daar te verkopen. Later deed de groenteman zijn intrede.

op het goede moment met zijn handel. Bejaardenhuis Avondlicht is schuin tegenover het bedrijf aan het Keern, waar we ook woonden. Avondlicht stopt in 1960 met het zelf kweken van groente en fruit en zoekt een betrouwbare leverancier.” Die taak zal Cor 32 jaar vervullen. En niet alleen het bejaardenhuis belevt hij, maar ook de aanleunwoningen die bij het huis horen, kunnen bij Cor bestellen. Cor vindt meer grote klanten: ook de groente voor de Krententuin op het Oostereiland, het bejaardenhuis Sint Jozefhuis en weer later de Glasbak komen bij De Greeuw vandaan.

De bewoners van de aanleunwoningen bij Avondlicht zetten deze kaart voor het raam, zodat Cor wist waar hij kon aanbellen

Veiling Zwaag Bangert en Omstreken, circa 1956. Jaap Dudink, Cor de Greeuw en Klaas Klein staan voor fruitkistjes met als opdruk "Produit Hollandaise"

Het aanbod van groente en fruit is in die tijd minder uitgebreid dan tegenwoordig. De groenten zijn of lang houdbaar, zoals uien en bieten, of ze zijn seizoensgebonden. Allerlei groenten als paprika, ijsbergsla en champignons zijn in Nederland nog redelijk onbekend. Ook het assortiment fruit is beperkt. Cor verkoopt voornamelijk appels en peren, in de zomer aangevuld met pruimen, aardbeien en bessen.

Ventwijken

Naast de verkoop vanuit de schuur en de levering aan Avondlicht gaat Cor de Greeuw aan de slag om een ventwijk op te zetten. De klandizie zit verspreid, aan het Keern, in de

binnenstad en Hoorn Noord, en op het nabijgelegen woonwagenveld. Naast het Keern begint in 1971 de bouw van de nieuwbouwwijk Risdam. In een paar jaar tijd worden er zo'n zeshonderd woningen opgeleverd, die Cor direct aan zijn ventwijk toevoegt. Het is hard werken. Elke maandag- en woensdagmorgen gaat hij naar de veiling om onder de klok groente en fruit in te kopen, vier dagen in de week wordt er gevent. Door weer en wind gaat Cor met zijn zwarte bakfiets op vaste tijdstippen langs de klanten. Zo gauw de financiën het toelaten, koopt hij een gemotoriseerde driewieler. Een hele vooruitgang, want daarmee kan hij een groter assortiment groente en fruit meenemen. De opvolger van de driewie-

Deze gemotoriseerde driewieler was begin jaren 60 de opvolger van de bakfiets

Cor met de VW Transporter op weg met een grote partij fruitmanden

De entree van de in de schuur gebouwde winkel. Circa 1960

ler zijn enkele aangepaste VW Transporters, met op de achterkant een grote weegschaal, geflankeerd door twee vitrinekasten met potten en blikken.

Van groenteschuur naar groentehal

Zoon Kees: "Terwijl mijn vader langs de deur gaat, neemt mijn moeder de winkel voor haar rekening. Daarnaast heeft zij de zorg voor zes kinderen. Voorwaar een zeer drukke dagtaak. Bewoners van Avondlicht kwamen regelmatig bij ons in de winkel voor een kleinigheid, maar vooral voor het luisterend oor van mijn moeder." Cor staat niet stil, hij blijft zijn bedrijf verder ontwikkelen. De groenteschuur moet wijken voor een nieuwe winkel, de winkeloppervlakte wordt vier keer zo groot en er komt een moderne semi-zelfbedieningszaak in groente, fruit en zogenaamde comestibles, potten ingeblikte of gewekte bonen, kool en andere groente. Op 20 oktober 1966 wordt de groentehal aan het Keern feestelijk geopend door de directeur van Avondlicht. Twee jaar later wordt het magazijn vernieuwd en uitgebreid.

Kinderen helpen mee

Natuurlijk werken de kinderen van Cor en Riet mee in de groentezaak. "Verwend werden we niet", zegt Kees. Het is gezellig in het bedrijf en er is altijd wat te doen. Als ze groter zijn worden ze op vrijdagmiddag na school met de bakfiets naar de Risdam gestuurd om daar zelfstandig bloemen te verkopen, vooral chrysanten en rozen die vader Cor betreft bij

FEESTELIJKE OPENING
donderdag 20 oktober 1966
des namiddags 14.30 uur

Speciaal groentehal
 voor aardappelen, groenten, fruit,
 diepvries en levensmiddelen

Enorme Feestaanbiedingen:
 Extra wijnaanbieding zwarte kip
 1 fles zwarte kip limonade
 van f 1.85 . . . nu **f. 0.85**

Bij 1 liter Rossello Vermouth à f. 3.25
 of bij 1 fl. Paradiso Vruchtenwijn à f. 2.95

Opening groentehal 20 oktober 1966

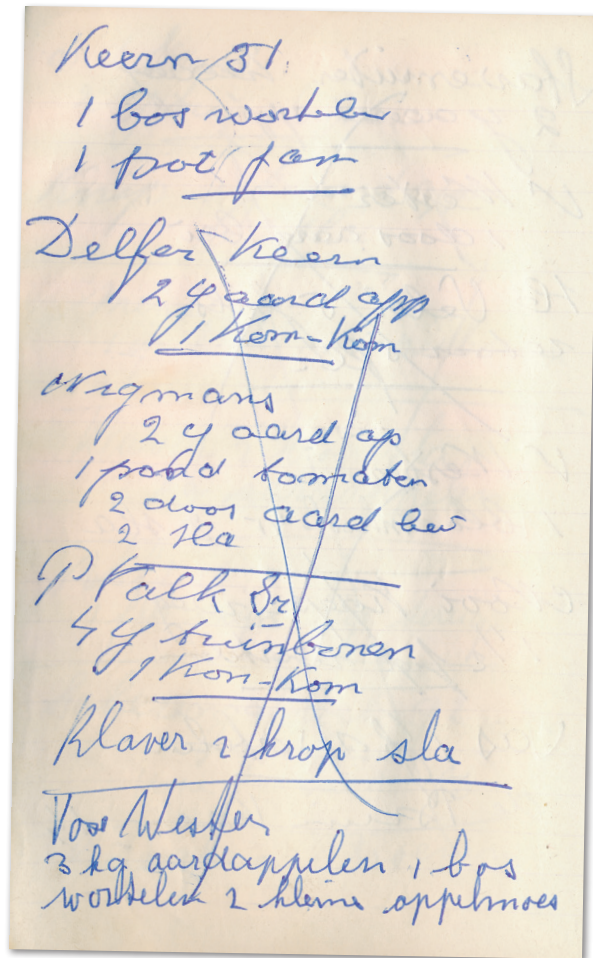

Als de verkoop aan particulieren terugloopt gaan Cor en Riet ook sierbloempotten en bloeiende zomerplanten verkopen

kwekerij Balk te Zwaag (nu Rozenkwartier). Ook helpen de kinderen mee bij het maken van fruitmanden, nieuw in het assortiment. "Bij een grote opdracht werd de woonkamer ingericht als werkplaats", herinnert Kees zich. "Die stond dan vol met fruitkisten, dozen, blikken en potten. Met z'n allen vulden we de manden. Het priegelwerk om de mand mooi met cellofaan en een kleurig lint in te pakken deed mijn vader zelf."

Teruglopende klandizie

Als de stad in de jaren zeventig gaat groeien, neemt het aantal supermarkten toe en het aantal groenteboeren af. Gelukkig was Cor niet alleen afhankelijk van de omzet uit het venten en van de winkel, de leveringen aan Avondlicht en de andere instellingen gaven een belangrijk basisinkomen. Kees: "Toen de omzet van particulieren afnam, ging mijn vader op zoek naar nieuwe mogelijkheden om het gezinsinkomen op peil te houden." In de winkel gaat hij naast groente en fruit sierbloempotten verkopen, in de zomermaanden aangevuld met bloeiende tuinplanten. Het Keern was destijds nog een drukke verbindingsweg en daardoor een goede locatie voor straathandel. De laatste paar jaar is het hele gezin in december actief bij de verkoop van kerstbomen.

Kasboekje uit 1962, aan het einde van de week rekende Cor af

Vakantie? Nooit!

Hard werken voor vader en moeder, en alle kinderen. "We gingen nooit op vakantie. Wel gingen we regelmatig logeren bij opa en oma in Hoogwoud." Vader en moeder De Greeuw waren altijd aan het werk. Behalve als Hollandia thuis speelde, want dan stond Cor achter de bar. Hollandia voetbalde tot 1953 aan de Geldelozeweg, vlakbij het Keern. Hij zou 35 jaar als vrijwilliger actief zijn bij deze vereniging. Ook feestjes in de familie zijn een onderbreking van het harde werken. "Mijn ouders hebben genoten van hun zilveren huwelijksjubileum, ze stonden te stralen bij de trouwfeesten van hun kinderen en waren trots op hun kleinkinderen."

Volgens zoon Kees waren de jaren tachtig voor zijn ouders een zware tijd. "In 1985 overleed op zeventienjarige leeftijd mijn jongere broer Ruud. Kort daarna begon mijn moeder te kwakkelen, waardoor ze niet meer in de winkel kon werken." De ziekte en het overlijden van Ruud heeft veel impact gehad op het gezin. "In zijn bedrijf en bij de verkoop langs de weg had mijn vader altijd een grote mond. Maar over het verlies van mijn broer kon hij niet praten. Als bij mijn vader dezelfde ziekte wordt geconstateerd, wil hij niet behandeld worden." Cor sterft in 1997, 64 jaar oud. De winkel gaat definitief dicht. "Mijn moeder bleef op Keern 83-85 wonen, zij overleed in 2018."

De affiches van Ed Wagemaker

Frans van Iersel

Als reclameman en nauw betrokken bij cultureel Hoorn heeft Ed Wagemaker een flink aantal affiches ontworpen en in eigen beheer gezeefdrukt, soms ook nog eens op eigen kosten. Onlangs heeft hij circa 70 affiches die hij onder andere gemaakt heeft voor Het Zusterhuis en Troll overgedragen aan het Westfries Archief. Oud Hoorn was in de gelegenheid om een digitale kopie van deze affiches te maken, ze zijn voortaan op de site van Oud Hoorn te bewonderen in het HDS (Hoorns Documentatie Systeem).

De affiches voor het Zusterhuis hebben betrekking op de periode juni 1969 tot maart 1970 en zijn allemaal door Ed gedrukt. De ontwerpen zijn voornamelijk van de hand van kunstenaar Rob Schröder, het Brian Jones-affiche is ontworpen door Rolling Stones-fanaat Sjaak Jorritsma.

Het openingsconcert van Troll werd op 18 december 1969 ingevuld door Shocking Blue met een glansrol voor Mariska Veres. Op de affiches uit de begin jaren 70 vinden we naast Shocking Blue veel grote namen uit de Nederlandse pop- en jazzgeschiedenis terug: Sandy Coast, Dizzy Man's Band, Hans Dulfer, Left Side, Rob Hoeke, Brainbox, George Baker, Nedly Elstak, Earth and Fire, Oscar Benton, Supersister en Cuby and the Blizzards. Alle Troll-affiches zijn door Ed ontworpen en gedrukt.

Ed Wagemaker is geboren (1947) en getogen in de Gravenstraat, de straat waar ooit Jan Pieterszoon Coen en George Baker woonachtig waren. Vanaf zijn twintigste is hij als ondernemer werkzaam in de horeca en vooral in de reclamesector. Tegelijk ontwikkelt hij een grote voorliefde voor de publieke zaak. Veel mensen kennen hem als aanjager en initiatiefnemer in het sociale en culturele domein. In dat verband kunnen genoemd worden: de oprichting van jongerencentrum Troll, werkgroep Leefruimte?, Vrije Westfries Krant, Radio Hoorn en Radio Noord-Holland, de nostalgische kermis, Milieu Activiteitencentrum en kinderboerderij (MAK),

Architectuurcentrum, stichting Bontekoe, Weeshuiscomplex, Affichemuseum Nederland en het Talententheater. Menigeen herinnert zich kunstcentrum De Achterstraat met het roemruchte project aan Westerdijk waarbij De Koloss, een gesloopt schip, weer aan elkaar werd gelast. Diverse buitenexposities, waaronder Estafette en Ku(n)stlijn, maar vooral de internationaal de aandacht trekkende buitenexpositie For Real Now.

Verder was Ed nog jarenlang actief in de organisatie van Open Monumentendag. In stichting In Den Beginne, die inmiddels 15 jaar een succesvolle permanente beeldenexpositie langs de kust van Hoorn organiseert, kan hij zijn inspiratie helemaal kwijt. Tegenwoordig is Ed ook actief in de werkgroep Stadsontwikkeling van onze vereniging. Ed heeft een duidelijk idee hoe onze stad en onze provincie bestuurd en ingericht zou moeten worden. Vanaf 1994 waren zijn opvattingen als lid van de PvdA twaalf jaar duidelijk hoorbaar in de gemeenteraad. Aansluitend was hij ook nog eens twaalf jaar actief in de Provinciale Staten van Noord-Holland.

Volgens eigen zeggen zoekt Ed voortdurend naar mensen die met hem de uitdaging aan willen gaan om iets te betekenen voor Hoorn en West-Friesland: "Omdat ik vaak nogal veel-eisend aan de gang kan gaan, is een categorie mensen hiervan niet gecharmeerd. Anderen daarentegen waarderen het."

elke vrijdagavond met
sjaak jorritsma

**POP-AVANTGARDE
EVENING**

o.a. BEATLES STONES LOVE

zaterdagmiddag om de veer
tiendagen vanaf 2 augustus:

**experimenteel
ballet**

envanaf 9 augustus

**creatieve
uitspatting!**

zondag avond

PROVANDIA

zusterhuis
kerkplein 24 hoorn

**zaterdag a-
vond om 8
uur, in het
zusterhuis**
kerkplein 24 hoorn

**underground
discoteek**
m.m.v.
rob schröder

entree één gulden vijftig

zaterdag
**free
vergi**
in het
susterhuis

TROLL

1e kerstdag
savonds
LEFT SIDE

2e kerstdag
vanaf 15.00 uur
entree gratis

TROLLDISCOTHEEK
met lichtshow

TROLL

zat. 1 jan.
savonds
**CUBY and
the
BLIZZARDS**
zond. 2 jan.
vanaf 15.00 uur
TROLLDISCOTHEEK
SLAPSTICKS
VLOEISTOFPROJECTIE

TROLL

donderdag
20 januari
VIETNAM
film en discussie

vrijdag
21 januari
OPEN

zaterdag
22 januari
SEPTEMBER

zondag
23 januari
vanaf 15.00 uur
DISC.
slapsticks
vloeistofprojectie

TROLL * JONGERENSENTRUM * TROLL

zaterdag 6 mei
JAZZ
m.m.v.
HANS DULFER

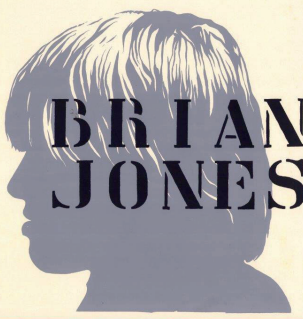
vrijd. 5 mei
**folk
songs**
m.m.v. string
enterprice

dond.
4 mei
**verzetsfilm
de overval**

zond. 7 mei
trolldiscoteek populèr

*** NIEUW ZOMERPROGRAMMA ***

ODE TO

**BRIAN
JONES**

EEN GRANDIOZE STONES-SHOW ENTREE 450
M.M.V. SJAAK JORRITSMAN
A.S. VRIJDAG 8UUR, ZUSTERHUIS, KERKPL. HOORN

Gevraagd: een standpunt over een standbeeld

Van het bestuur

Ja, het is een controversieel onderwerp: het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen op de Roode Steen. De meningen lopen uiteen. Van felle criticasters die vastbesloten zijn om het beeld te laten weghalen tot personen die zich afvragen waarom eigenlijk al die ophef gemaakt wordt: het verleden kun je niet wegstoppen, het beeld is een mooi middel om het over het verleden te hebben, juist ook over de schaduwkanten.

Moet je vanwege die tegenstellingen een dergelijk onderwerp daarom maar mijden binnen de vereniging Oud Hoorn? Moet je het maar niet benoemen om te voorkomen dat er tweespalt binnen de vereniging ontstaat? Als bestuur hebben we hier een duidelijke mening over. We willen graag weten wat er op dit niveau leeft onder de leden, zodat we als vereniging een genuanceerde mening, na raadpleging van de leden, in het stedelijk debat kunnen inbrengen.

Het kwartaalblad van de vereniging is natuurlijk hét middel om het onderwerp aan te snijden, er over na te denken en er een mening over te vormen. Op de website www.oudhoorn.nl kunnen de leden vervolgens via een poll aangeven hoe ze over de kwestie denken. Moet het beeld blijven zo het is? Moeten er extra aanpassingen gedaan worden? Moet het beeld verplaatst worden? Moet het beeld geheel verdwijnen? Kortom, de leden mogen zich uitspreken en hun mening

geven. Voor een juiste beeldvorming volgt hieronder een klein stukje geschiedenis.

Van onder-koopman tot gouverneur-generaal

Jan Pieterszoon Coen werd in 1587 in Hoorn geboren en in Rome opgeleid tot boekhouder. Hij begon zijn carrière bij de VOC als onder-koopman en schreef vanuit die functie een kritisch rapport over in zijn ogen mankementen van de VOC. Prompt werd hij benoemd tot directeur-generaal met een duidelijk doel: het versterken van de positie van de VOC in het Verre Oosten. In 1617 werd hij benoemd tot gouverneur-generaal en vooral bekend vanwege zijn verovering van Jacatra, wat later Batavia ging heten. In eerste instantie was Coen een gevierd man, maar een gruwelijke moordpartij op het eiland Banda, waarbij volgens schattingen 15.000 mensen de dood vonden, riep de nodige vraagtekens op. Het bestuur van de VOC, de Heeren XVII, riep Coen op het matje omdat men vond dat hij te ver was gegaan. Maar de kritiek ging niet diep, hij kreeg evengoed een mooie bonus. Het bestuur bleef Coen steunen, want hij gold als een goed bestuurder. Coen zelf verklaarde zijn handelen met de volgende woorden. *“We kunnen geen handel drijven zonder oorlog, maar dispereert niet, ontzie uw vijanden niet, want God is met ons”*. ‘Dispereert niet’ betekent zoveel als ‘wanhoop niet’, deze uitspraak staat ook op de sokkel van het standbeeld.

Lovende woorden en kritiek

Bij de plaatsing van het standbeeld op

Koopman, directeur-generaal en gouverneur-generaal van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC). Vormgever van het succesvolle handelsimperium van de VOC in Azië. Stichter van Batavia, het huidige Jakarta.

Geroemd als krachtadig en visionair bestuurder. Maar evenzeer bekritiseerd om zijn gewelddadige optreden bij het verwerven van handelsmonopolies in Indië. Voerde in 1621 een strafexpeditie uit tegen één van de Banda-eilanden, omdat de bewoners tegen het verbod van de VOC nootmuskaat leverden aan de Engelsen. Duizenden Bandanezen lieten hierbij het leven, de overlevenden werden naar Batavia gedeporteerd.

Coen kreeg aan het eind van de negentiende eeuw de status van nationale held, compleet met standbeeld in zijn geboortestad. Een landelijk oprichtingscomité onder leiding van de Hoornse burgemeester Van Dedem zamelde hiervoor het geld in. Het bronzen beeld, een ontwerp van Ferdinand Leenhoff (1841-1914), leraar aan de Academie voor Beeldende Kunst in Amsterdam, werd in 1893 feestelijk onthuld.

Onomstreden is het standbeeld niet. Volgens critici verdient Coens gewelddadige handelspolitiek in de Indische archipel geen eerbetoen.

Meer weten over Jan Pieterszoon Coen? Scan de QR code en bezoek het Westfries Museum, waar de beroemde portretten van Coen en zijn vrouw Eva Ment te zien zijn, gemaakt door de kunstenaar Jaocb Waben.

In 2012 werd deze tekst op de sokkel van het standbeeld geplaatst

oud Hoorn 't Woord

Onthulling standbeeld in 1893

20 mei 1893 zijn er lovende woorden, 'Hoorn is een teken rijker geworden van haar grote verleden', schrijft de NRC bijvoorbeeld. Weekblad De Amsterdamer is kritischer, maar schrijft ook: 'het is de vraag of Coen, bij minder voortvarend en zachtzinniger optreden zijn doel zou hebben bereikt en Nederland thans nog onder de koloniale mogendheden een belangrijke en eervolle plaats zou innemen'. Echt kritische geluiden komen in die tijd ook, van verschillende historici: 'er kleeft bloed aan zijn handen'. Hierna is het tientallen jaren betrekkelijk stil rond het standbeeld. In de jaren zestig wordt het beeld eens beklad en bij de herdenking van de 400ste geboortedag van Coen zijn er protesten bij het beeld. Een Molukse kunstenaar overhandigt de aanwezige prins Claus dan een bundel met de wandaden van Coen. In de jaren negentig van de vorige eeuw publiceert plaatsgenoot Dirk Beemster een gedichtenbundel met behoorlijk kritische inslag, 'de regenten van heden doen alsof ze van niets weten van het verleden, ze vieren feest, slaan heftig aan het

„DISPEREERT NIET”

jubileren, maar de kern van de zaak schijnt ze niet te interesseren'. Van de bundel worden slechts 25 exemplaren verkocht, veel aandacht krijgt Beemster er (nog) niet mee.

Een nieuwe tekst

Eric van de Beek begon in 2011 een burgerprotest met de website verbeterdebuurt.nl waarin hij pleit voor het vervangen van het beeld van Coen. Hij krijgt er de nodige positieve aandacht van de burgers én de gemeenteraad door. Na discussie besluit de raad in 2012 om een nieuwe tekst op de sokkel van het standbeeld te plaatsen waarop ook de slechte kanten van Coen worden genoemd. Twee maanden na dit besluit viel het beeld overigens letterlijk van zijn sokkel, door toedoen van een hijskraan die een kermisattractie weghaalde. Uiteindelijk kiest de gemeente ervoor het beeld te restaureren en terug te plaatsen. In

hetzelfde jaar organiseert het Westfries Museum een tentoonstelling waarbij Jan Pieterszoon Coen als beklagde in een rechtszaak staat.

Twee derde van de bezoekers vindt dat het standbeeld moet blijven staan. Bij een herdenking voor alle slachtoffers aan het Nederlandse kolonialisme in onze geschiedenis worden er in 2013 duizenden waxinelichtjes op de

Rode Steen rond het beeld ontstoken.

Stadsgesprekken

De gemeente heeft toegezegd na de zomer 'stadsgesprekken' over racisme en uitsluiting te houden. Dat is een uitwerking van een afspraak binnen de coalitie. In het kader van het feit dat het 1 juli aanstaande 150 jaar geleden is dat de slavernij werd afgeschaft, laat het gemeentebestuur haar rol in de tijd van slavernij onderzoeken. Dat moet leiden tot wetenschappelijk onderbouwde informatie waarna de coalitie in gesprek zal gaan met de gemeenteraad en de inwoners. De stadsgesprekken zijn mede geïnitieerd na een heftige demonstratie in 2020 waarbij politiemensen en -paarden gewond raakten. De rellerige sfeer van die demonstratie leek overigens weinig met het onderwerp te maken te hebben, corona-bepalingen des te meer. Het college van B&W noemt de verwerking van de gesprekken een 'inclusiviteitsbeleid'.

Wat doen we ermee?

Kortom, het is nu aan de leden van Oud Hoorn om een mening te vormen en kenbaar te maken. Het bestuur kan daar dan weer verder mee. Met de uitslag van deze enquête zal een mening in de discussie gegeven worden. Bijvoorbeeld: 60% wil JP Coen laten staan, 20% heeft geen mening, 10% wil hem op een andere locatie en 10% wil hem weg hebben. Daarmee communiceer je als bestuur een genuanceerde mening vanuit de vereniging. Waarmee je laat zien dat Oud Hoorn ook uit een groep mensen bestaat. Ga voor de poll over dit onderwerp naar onze website, www.oudhoorn.nl. Laat van u horen!

Lezingen Oud Hoorn najaar 2023

Arnoud Schaake

Dit najaar herdenken we dat 450 jaar geleden de Slag op de Zuiderzee plaatsvond. Twee door Oud Hoorn georganiseerde lezingen schenken in het najaar aandacht aan het bijzondere jaar 1573. Een gaat over het ontzet van Alkmaar, de andere over de bevelhebber van de Spaanse vloot, de graaf van Boussu.

In november staat een lezing met een geheel ander onderwerp op het programma, namelijk de kraakbeweging in Hoorn gedurende de periode 1960-1990.

De lezingen kunnen uitsluitend door reservering en vooruitbetaling worden bijgewoond. Reserveren via lezingen@oudhoorn.nl. De reservering wordt definitief door betaling van de entreprijs op NL86 INGB 0002 1448 88, t.n.v. Vereniging Oud Hoorn o.v.v. Lezing. De toegangsprijs is € 5,- voor leden van Oud Hoorn en € 6,50 voor niet-leden.

Zaterdag 30 september om 14.00 uur
Foreestenhuis, Grote Oost 43
Het beleg van Alkmaar
Lezing door Gerrit Valk

Op 8 oktober 1573 staakte het Spaanse leger het beleg van Alkmaar. Gedurende

een beleg van zeven weken vochten mannen, vrouwen en kinderen op de wallen van Alkmaar tegen het machtige leger van Alva. Nadat Willem van Oranje opdracht had gegeven de dijken door te steken keerde het tij en waren de Spanjaarden genoodzaakt het drassige slagveld te verlaten. Alkmaar was een van de eerste Hollandse steden die de Spanjaarden wist te weerstaan. Enkele dagen later op 11 oktober 1573 versloegen de watergeuzen de Spaanse vloot voor de kust van Hoorn.

Naast het verhaal over de gebeurtenissen in 1573 gaat de inleider in op de vraag hoe de herdenking van het ontzet de eeuwen daarna werd ingevuld. Gerrit Valk is historicus, archivaris, bestuurder en was 12 jaar lid van de Tweede Kamer voor de PvdA.

Zaterdag 14 oktober om 10.30 uur
Oosterkerk, Grote Oost 58

De bijzondere levensgeschiedenis van de graaf van Boussu

Lezing door Piet Boon

Deze lezing vormt een onderdeel van de festiviteiten rondom de herdenking van de Slag op de Zuiderzee. 450 jaar geleden op 12 juli namen de Spaanse troepen Haarlem in, waarbij de graaf van Boussu als de Spaansgezinde stadhouder van Holland en Utrecht naast Don Frederik, Alva's zoon, een leidende rol speelde. Vier maanden later op 8 oktober keerde het tij en werd Alkmaar bevrijd. Drie dagen later leed de vloot van Boussu een smadelijke nederlaag tijdens de Slag op de Zuiderzee. Voor Boussu betekende dit een driejarige gevangenschap in het Mariaconvent in Hoorn. In 1576 herkeerde Boussu zijn vrijheid en trad in dienst van de Staten-Generaal. Zo werd de vroegere vijand uiteindelijk de naaste medewerker van Willem van Oranje. Zijn plotselinge dood op 21 december 1578 werd door de prins hevig betreurd. Piet Boon is historicus en schreef een biografie over de graaf van Boussu. De lezing wordt opgeluisterd door het trio Tugela (renaissance-blokfluit) met muziek uit de tijd van de Tachtigjarige Oorlog.

Woensdag 22 november om 20.00 uur
Foreestenhuis, Grote Oost 43
De Hoornse kraakbeweging
Lezing door Dirk Beemster en
Hans Moolenbel

In de periode 1960-1990 kraakten jongeren talloze panden in de Hoornse binnenstad. Dirk Beemster heeft alle panden die zijn gekraakt in kaart gebracht en de geschiedenis van deze roerige periode beschreven. De tekst van Dirk wordt door Hans Moolenbel redactioneel bewerkt tot een boek. Er zijn ruim 60 panden in beeld gebracht. Een flink aantal panden is meerdere jaren achtereen door jongeren bewoond geweest. Soms was de kraak van korte duur omdat krakers door 'knokploegen' werden verjaagd. Menig pand in de binnenstad is niet gesloopt omdat de kraakacties zoveel maatschappelijk druk bij het gemeentebestuur brachten dat uiteindelijk gekozen werd voor renovatie en restauratie.

De Drop-panden (hoek Kerkplein-Nieuwstraat) zijn daarvan een sprekend voorbeeld, maar ook talloze kleine panden in bijvoorbeeld de Baanstraat zijn uiteindelijk dankzij een kraakactie gered. De helft van de gekraakte panden heeft tegenwoordig een beschermde status (rijksmonument, gemeentelijk monument of beeldbepalend pand).

Dirk Beemster is gepensioneerd onderwijzer en jongerenwerker. Hans Moolenbel is publicist en redacteur. Beiden waren nauw betrokken bij de kraakbeweging gedurende deze roerige periode.

De Beeldbank van Oud Hoorn, een uithangbord van jewelste

In 2004 startte een werkgroep Beeldbeheer binnen de Vereniging Oud Hoorn. Op de website staat een kostelijk verslag van Diana van den Hoogen, sinds de start van de werkgroep een van de leden, over hoe het allemaal begonnen is.

Toenmalig voorzitter Ton van Weel vroeg zich destijds af hoe het met het fotoarchief van de vereniging stond en Diana overhandigde hem daarop een A4'tje met de stand van zaken. Vanaf april 2002 was zij in de berg foto's gedoken om eens uit te zoeken wat er allemaal was. Het was duidelijk dat er iets moest gebeuren met de duizenden foto's en andere objecten, met als belangrijkste doel om het materiaal toegankelijk te maken. Er werd een werkgroep opgericht en twintig jaar later is de Vereniging Oud Hoorn een van de meest toonaangevende historische verenigingen in Nederland op dit gebied. Een megagroot en waardevol uithangbord. Ik ga daarom in gesprek met Diana van den Hoogen (71) en website-coördinator Jan Floris (72).

Scannen

Diana is niet alleen lid van deze werkgroep, maar ook 'host' van het mailadres info@oudhoorn.nl. Dat betekent dat zij degene is die de mail van Oud Hoorn leest, beantwoordt en indien nodig doorstuurt. Wekelijks ziet ze wel zo'n honderd mailtjes voorbijkomen. Een precies werkje, maar dat is haar wel toevertrouwd. Over de start van de werkgroep zegt Diana: "Het was van het begin af aan duidelijk dat we het vele materiaal niet alleen moesten bewaren, maar ook dat het beschreven en voor iedereen bereikbaar moest zijn. Documenteren en registreren waren en zijn belangrijke begrippen. Weten wat het is en waar je het terug kunt vinden. Dat bewaren alleen al was belangrijk. Heel veel lag op de zolder van het Oost-Indisch Pakhuis en de wisselende temperaturen en hoge luchtvochtigheid daar deden geen goed aan het

*"Het was
allemaal nieuw
voor ons.
We konden
digitaal opslaan,
maar waar
vonden we het
dan weer terug
in de computer?"*

materiaal. Het ging niet alleen om foto's overigens, ook dia's, negatieven, glasnegatieven, prentbriefkaarten en zo meer. Die moet je anders bewaren dan zoals je met je familiefoto's doet. Er werd internet met ADSL-aansluiting aangelegd en we kregen de beschikking over een scanner. Dat scannen ging in het begin enorm langzaam. Een enkele foto scannen nam ruim vier minuten in beslag. Ondoenlijk natuurlijk. En daarnaast was het in het begin nog best een heel gedoe. Het was allemaal nieuw voor ons. We konden digitaal opslaan, maar waar vonden we het dan weer terug in de computer? Het bestuur zag onze worsteling, schafte een nieuwe computer met een veel grotere geheugencapaciteit aan. We konden het materiaal daarmee ook op cd's branden. Afijn, al doende leerden we. Wie de mensen van het eerste uur waren? Bep van Lunteren, Henk Overbeek, Jan Speets, Willy Wiggelaar en ik, daarbij afwisselend ondersteund door de toenmalige bestuursleden Ton van Weel en Frans van Iersel."

Enorme klus

Het was meteen duidelijk dat waar men aan begonnen was een enorme klus betekende. Dat is het trouwens nog altijd, ook omdat nog vrijwel wekelijks materiaal wordt aangeleverd. Het uitzoeken alleen al is een precies werkje. Wat is er te zien, is

het wel een prent van Hoorn, hebben we deze afbeelding al niet, onder welke categorie moeten we dit opslaan en meer van dit soort vragen. De werkgroep bestaat anno 2023 uit Lena Bonte, die het meeste scanwerk voor haar rekening neemt, Diana van den Hoogen, Janna Selie, Dick Brugmans, Jan Floris, Arnold Groot, Jos de Groot, Piet van Iersel, Erik Luiken, Rob Mantel en Matt Wever. Jan, die na 12 jaar bestuurslid te zijn geweest nu nog als notulist van het bestuur actief is binnen Oud Hoorn, overlaadt mij meteen met een behoorlijk technisch verhaal: "De Beeldbank ging op 8 oktober 2001 van start en was feitelijk gebouwd op 'komma-gescheiden-bestandsnamen' (csv-bestand) in een platte database. De Beeldbank kon alleen in ons verenigingsgebouw bekeken en onderhouden worden. Vanuit het bestuur heb ik toen contact gezocht met het Westfries Archief om te bezien of we de Beeldbank over konden zetten als deelcollectie naar hun professionele Beeldbank. Na de conversie van de bestanden zouden we dan over kunnen naar het Archief. Voor het online-onderhoud, raadplegen en corrigeren kregen we van de Gemeente Hoorn echter geen akkoord. Je moet namelijk weten dat de servers van het Westfries Archief bij de gemeente zijn ondergebracht. Daar zaten we toen. Wat te doen?"

Het ZCBS

"Gelukkig kwam in dezelfde tijd het Zijper Collectie Beheer Systeem in beeld bij Gerard van Stijn, onze applicatiebeheerder. Gerard maakte het op maat voor Oud Hoorn en het maakt inmiddels deel uit van de Kennisbank, waarin de onderdelen Hoorn, huizen, straten, mensen (HHSM), het Hoornse documentatiesysteem (HDS), Publicaties en Begraven op het Keern een belangrijke rol vervullen. Het geheel omvat een halve Terabyte aan opslag. Gigantisch dus. Voor onderzoekers, schrijvers, pandbewoners is er ontzettend veel geschiedenis te vinden."

Bij Oud Hoorn betrokken geraakt

Jan was werkzaam als senior-beleidsmedewerker op het raakvlak van ICT en onderwijs binnen het ROC van Amsterdam. Het viel hem tijdens een ICT-cursus op dat er fragmentarisch informatie over monumentaal Hoorn beschreven was op internet en hij publiceerde in oktober 2000 hierover een kritisch artikel in het kwartaalblad: 'het wordt tijd dat het Hoornse beeld- en tekstmateriaal digitaal ontsloten wordt voor een groot publiek'. Het bestuur daagde Jan vervolgens uit een werkgroep te formeren om een website te bouwen. In 2001 was dat zover. Het was voor Jan de start van lange betrokkenheid bij Oud Hoorn.

Diana vertelt dat ze al enkele jaren lid was van Oud Hoorn toen rond 1998 voorzitter Ton van Weel een oproep deed voor een gastvrouw in de toen nieuwe behuizing van de vereniging, het huidige Oost-Indisch Pakhuis. Diana meldde zich aan en omdat ze in korte tijd veel kennis van de historie van Hoorn opdeed werd ze een vraagbaak voor veel zaken en was ze al snel meer dan

oud Hoorn 't Woord

'alleen' gastvrouw. Diana wist natuurlijk dat er in februari 2001 een avond was belegd waarbij een internetwerkgroep geformeerd zou worden. Ze meldde zich aan, want enige kennis van zaken had ze al wel. Als moeder met kinderen op de basisschool maakte ze voor de Nieuwsbrief van die school gebruik van een tekstverwerker en ook bij de organisatie van de Avondvierdaagse kwam dat instrument goed van pas. Als administratrice bij een laboratorium was het werken met een elektrische schrijfmachine met bolletje normaal, de tijd van ponskaarten lag daar al achter haar. Ze maakte voor haar werk ook certificaten, die kunde komt tegenwoordig

goed van pas bij het maken van de schenkingsaktes voor de Beeldbank.

Van belang voor de werkgroep

Hoe is het nu en valt er nog wat te wensen? Jan: "Continuïteit en verjonging van de werkgroep zijn belangrijk. Het doornemen van de gigantische berg foto's op adressering, datering, ontdebelen en beschrijven is nog lang niet gedaan en zal altijd blijven. Importeren en beschrijven van nieuw binnengekomen foto's is een continu proces." Diana: "Vergeet daarbij niet dat selectie aan de poort ontzettend belangrijk is. Wat is specifiek voor Oud Hoorn van belang en wat kan naar het Westfries

Archief? Om dat te bepalen heb je gewoon veel mensen nodig, we zijn sowieso al elkaars klankbord." Omdat de ledenvergadering tijdens de in april gehouden ALV ingestemd heeft met het voorstel voor de digitalisering van het naoorlogse archief van de gemeente Hoorn, is er menskracht nodig om alles wat op termijn gescand is ook in de Beeldbank op de juiste plek te zetten. Kortom, er blijft een bult werk op de vrijwilligers van de Beeldbank afkomen. Helpende handen zijn meer dan welkom.

Niet alleen Oud Hoorn

Beiden steken veel tijd in Oud Hoorn, maar zijn het vrijwilligerswerk nog lang niet moe. Diana verwoordt: "Het is zo leerzaam en leuk, ik blijf betrokken zolang ik het volhou. Maar ik word er nooit moe van. Gelukkig heb ik ook nog tijd, en anders maak ik wel tijd, voor wandelingen en fietstochten met mijn man Bert. Dat doen we niet in Hoorn hoor, dat kennen we al zo goed. Ik volg trouwens ook al jarenlang cursussen op het gebied van kunst- en cultuurgeschiedenis, dus Bert en ik ondernemen ook op dat terrein de nodige uitstapjes en reises." Jan fietst veel en trekt er graag met zijn caravan op uit. Tijd voor zijn familie, kinderen en kleinkinderen, is voor hem ook belangrijk. Maar ook hij is vrijwel dagelijks bezig met Oud Hoorn en kan dat niet makkelijk loslaten. "Ik realiseer me dat ik me bezig moet houden met op welke wijze ik op den duur dingen ga overdragen. Dat is op het technische vlak wel te doen, maar ik hou me met zoveel dingen binnen Oud Hoorn bezig dat het lastig is om al die zaken op papier te zetten. Maar goed, ook ik blijf het vrijwilligerswerk leuk vinden en blijf nog wel een tijdje doorgaan. En nee, ik voel me helemaal niet verplicht om het te doen, het is gewoon te mooi om te doen."

Diana en Jan, twee nijvere duizendpoten. Het blijft vrijwilligerswerk, maar af en toe denk je wel eens...

Stadsbeeld Restauraties & veranderingen

Jaap van der Hout en Frans van Iersel

Een parel voor Hoorn

In de rubriek stadsbeeldbewaking wordt stilgestaan bij een klein of groot project dat mooi is uitgevoerd.

Ditmaal gaat de parel naar de restauratie van de voorgevel van Nieuwe Noord 47, een gemeentelijk monument uit de 17e eeuw.

Op de begane grond zitten grote deuren en op de eerste verdieping zat ook een pakhuisdeur. Dergelijke pakhuisen vond je uiteraard op de kades, maar ook in de achterstraatjes zoals het Nieuwe Noord, dat de achterstraat van het Grote Noord was. Het pand had oorspronkelijk een houtskelet met muurstijlen maar die zijn grotendeels verdwenen. Dit pakhuis is verbouwd tot appartementen. Helaas is de pakhuisdeur op de verdieping, begrijpelijk, vervangen door een glaspartij. De nieuwe dakkapel harmonieert niet helemaal met het dakvlak. Desondanks is hier sprake van een zeer geslaagde restauratie.

Het pakhuis behoorde ooit tot de zaak in huishoudelijke artikelen en serviezen van Feller aan het Grote Noord.

Binnen in het pandje was veel hergebruikt materiaal te vinden, zoals vloerdelen met tekst erop, waarschijnlijk afkomstig van goederenwagons.

Achter op 't Zand 23

Het slopen van een beeldbepalend pand en vervangen door nieuwbouw. Het huidige pand bestaat uit één bouwlaag met een zadeldak. De nieuwe woning bestaat uit drie bouwlagen met kap. Het pand vormt een duo-pand met de naastgelegen woning en met z'n tweeën zijn ze nog kleinschalig en daarmee van belang voor de ritmiek in de gevelwand. De nok- en goothoogte zijn beschermd in het beschermd stadsgezicht. De monumentencommissie acht het van belang dat de schaal- en korrelgrootte gehandhaafd blijven.

Baanstraat 15

Het maken van een overkapping in de achtertuin van een gemeentelijk monument.

Dorpsstraat 228

Het uitbreiden van een vrijstaande woning uit de jaren 50. De woning wordt naar achteren toe verlengd en de kap wordt iets verhoogd. Tevens wordt de gevelindeling op de verdieping in de voorgevel gewijzigd.

Grote Oost 8

Het vervangen van de serre aan de achterzijde, het realiseren van een nieuwe berging, het isoleren van de kap aan de buitenzijde en het vervangen van het glaswerk. Het pand is aangewezen als rijksmonument.

Breed 8

Het transformeren van een winkel naar een woning in een beeldbepalend pand. De etalageramen worden vervangen door twee raamkozijnen met een gemetselde borstwering. Er komt een fietsenberging.

Grote Noord 115

Het aan de buitenzijde isoleren van de kap van dit rijksmonument. De bestaande dakpannen worden hergebruikt en indien nodig aangevuld met gebruikte dakpannen. De piron (een verticaal ornament op het dak) wordt hersteld.

Munnickenveld 11

Het transformeren van een kantoor naar woning. De voorgevel krijgt een woonhuisgevel met een voordeur en rechts daarvan twee negenruits vensters. Op het voordakvlak en het linkerzijdakvlak komt een dakkapel.

Grote Noord 3 - Achterom

Het plaatsen van een dakkapel op een garage gelegen aan Achterom en het vervangen van een garagedeur van een rijksmonument. De bestaande rood geschilderde gevel van de garage wordt Bentheimer wit geschilderd.

Grote Noord 73

Het realiseren van vijf appartementen in een beeldbepalend pand. Het gebouw strekt zich uit vanaf het Grote Noord tot aan het Achterom. Aan het Grote Noord wordt een winkel gemaakt met twee woningen. In het tussenbouwdeel komt één woning over twee bouwlagen met een nieuwe kap, aan het Achterom twee woningen over twee bouwlagen. Alle woningen krijgen hun entree aan de Jan van Necksteeg. De gevel aan het Grote Noord wordt gerestaureerd naar de situatie omstreeks eind 19e eeuw. In de gevel aan het Achterom worden boven elkaar twee grote puien geplaatst. De monumentencommissie heeft waardering voor het feit dat de zijgevel van het voorhuis als zijgevel herkenbaar blijft.

Westerblokker 161

Het wijzigen van de gevel van een woning. Het metselwerk van het voorhuis wordt opnieuw opgetrokken en daarbij wordt het voorhuis voorzien van tuitgevels. De voordeur komt in het tussenlid.

De Weel 8

Het verhogen van de kap van een vrijstaande jaren 50 woning. De goothoogte blijft gelijk, de dakhelling van de kap wordt steiler, de kap wordt naar achteren toe verlengd.

Stadsbeeld Restauraties & veranderingen

Grote Oost 59A

Het verbouwen van de begane grond van dit rijksmonument tot woning. De bestaande aanbouw aan de achterzijde wordt voor een deel gesloopt voor een buitenruimte. De aanbouw heeft geen monumentale waarde. De monumentencommissie heeft waardering voor het feit dat er een buitenruimte wordt gerealiseerd.

Keern 177

De bouw van een woonhuis aan het lint. Op deze locatie stond een dubbel woonhuis, daarvan is het linkergedeelte door brand verwoest. Het is de wens om op het perceel van het linkergedeelte een vrijstaande woning te bouwen. De monumentencommissie heeft de voorkeur voor een langskap, passend bij dit gedeelte van het lint.

Koepoortsweg 8

Het verduurzamen met behoud en herstel van de historische details van dit gemeentelijk monument. Tevens wordt een lichtstraat met lessenaarskap aangebracht in het platte dak van de aanbouw. De monumentencommissie heeft waardering voor het plan.

Nieuwstraat 8A

Het plaatsen van een natuurstenen stoep en een hekwerk met bankje voor een beeldbepalend pand. De monumentencommissie uit haar waardering voor deze toevoeging aan de openbare ruimte.

Noorderstraat 20

Het plaatsen van zonnepanelen op beide zijdevlakken van een gemeentelijk monument. De panelen zijn goed zichtbaar vanuit de straat. In de welstandsnota staat dat in het beschermd stadsgezicht panelen op voor- en zijdevlakken zijn toegestaan, mits niet zichtbaar vanaf de openbare ruimte.

Leliestraat 8

Het transformeren van een pakhuis tot 7 appartementen. Het pakhuis 'De Jonge Frans' is gebouwd in 1881 en aangewezen als gemeentelijk monument. Het is een zeldzaam type pakhuis in Hoorn, in de trant van Amsterdamse grachtenpakhuisen. De oorspronkelijke gevelopeningen in de gevel van de begane grond worden teruggebracht. Op de verdiepingen worden de bestaande gevelopeningen gebruikt. De monumentencommissie heeft waardering voor het feit dat de gevelopeningen op de begane grond worden teruggebracht.

Turfhaven 11

Een dakkapel op de achterzijde van een beeldbepalend pand. In het definitieve plan is de dakkapel groter geworden ten opzichte van het schetsplan. De monumentencommissie adviseert niet akkoord te gaan, tenzij de maatvoering van de eerder akkoord bevonden dakkapel wordt aangehouden en de zijwangen worden uitgevoerd in zink en de voorzijde in hout.

Oosterkerk

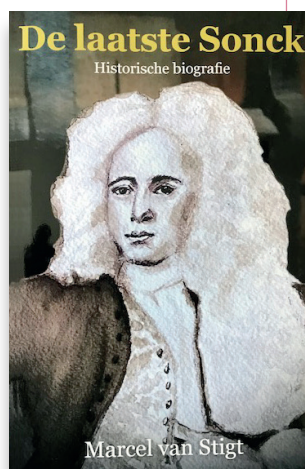
Het vervangen van twee kerkvensters in het koor. De twee ramen worden geschonken door Hoornse families. Het raam 'De reis naar Kaap Hoorn' zal in het midden geplaatst worden en het raam 'Nijverheid in Hoorn' aan de zuidwestzijde.

Een boekbespreking:

Het zwarte schaap van de familie Sonck

Arnoud Schaake

Begin dit jaar verscheen een opmerkelijke historische roman over het leven van Meynard Albert Sonck de Vries (1702-1737): 'De laatste Sonck'. Deze telg uit een vooraanstaande Hoornse regentenfamilie was voorbestemd om aanzienlijke functies te gaan vervullen. Maar het liep mis, zijn studie mislukte, belangrijke functies gingen aan hem voorbij en uiteindelijk belandde hij in het vervallen Slot Purmersteijn om daar een levenslange gevangenschap uit te zitten wegens het aanzetten tot moord en het plegen van sodomie. Het verhaal is gebaseerd op ware gebeurtenissen, maar veel is ontsproten aan de verbeelding van de schrijver. Het boek geeft een mooie inkijk in het leven in het begin van de achttiende eeuw. Het verhaal van Marcel van Stigt heb ik geboeid gelezen, het is spannend en zijn directe schrijfstijl maakt dat je het boek zo snel mogelijk wilt uitlezen. Een kleinigheid: aan het einde van het boek laat de schrijver Meynard Sonck een stuk van Mozart op zijn viool spelen. Mozart moet dan nog geboren worden. Sonck sterft in 1737 en Mozart wordt geboren in 1756. Maar dat is bijzaak. Het boek is zeker de moeite van het lezen waard. Marcel van Stigt is journalist en publicist. Het boek 'De laatste Sonck', is uitgegeven bij Pumbo, kost € 19,50 en is te bestellen via www.boekenbestellen.nl/boek/de-laatste-sonck/55805.

Colofon

Kwartaalblad
Vereniging Oud Hoorn

Bestuur:

Jaap van der Hout, voorzitter,
Matt Wever, secretaris,
Jos Renckens, penningmeester,
Ron Dol, Jan Haring.

Ereleden:

J.C. Kerkmeijer (1875-1956)
mr.dr. B. R. Canneman (1909-1982)
H. Krijgsman (1914-1990)
D. Breebaart (1905-2002)
C. Kuppers (1920-1990)
drs. H.M. van den Berg (1918-2005)
J.L.N. Dijkstra (1930-1992)
J.M. Baltus (1939-1994)
J.P.H. van der Knaap (1936-2007)
J.E.J. Lamers
A. de Graaf
L.P.M. Hoogeveen
A. Boezaard
F. Uiterwijk
A.G.F. van Weel
E.S. Ottens
F.L. van Iersel
H. Stapel
R. Lodde

Foto's/illustraties:

Beeldbank Oud Hoorn
Familie Kroon
Familie De Greeuw
Multatulimuseum
Nationaal Militair Museum
Joods Monument
Ton Spruijt
Frans van Iersel
Arnoud Lansdaal
Vereniging Oud Hoorn
Westfries Archief
Westfries Museum
Willy Wiggelaar

ISSN: 2213-7009

Copyright:
Gehele of gedeeltelijke overname van teksten
en/of illustraties uit dit blad is alleen
toegestaan na toestemming van de redactie.

Vereniging Oud Hoorn

Onder de Boompjes 22 | 1621 GG Hoorn | tel. 0229-273570

Email: info@oudhoorn.nl

Geopend: dinsdag en donderdag 10.00-16.00 uur

zaterdag 10.00-14.00 uur

www.oudhoorn.nl

Lidmaatschap

Normaal: € 25,- per jaar, incl. kwartaalblad
Gezinslid: € 15,- per jaar
Jeugd: € 7,50 per jaar
Lid voor het leven: Ouder dan 45 jaar: eenmalig € 700,-
Ouder dan 55 jaar: eenmalig € 500,-
Ledenadministratie: leden@oudhoorn.nl
Contributie: NL92 INGB 0000 7229 54

Het lidmaatschap geldt voor een heel kalenderjaar.
Lidmaatschap uiterlijk één maand voor einde kalenderjaar
schriftelijk opzeggen.

Losse nummers: leden: € 6,- | niet-leden: € 7,50

Redactie

Arnoud Lansdaal, Ben Leek, Wally Ooms,
Arnoud Schaake, Christiaan Schrickx,
Ton Spruijt, Willy Wiggelaar

Redactieadres:

Arnoud Lansdaal
Boomgaarden 1 | 1695 BN Blokter
Email: redactie@oudhoorn.nl

Realisatie:

Sprintprint
De Factorij 34c | 1689 AL Zwaag
www.sprintprint.nl

Verleden & Heden

Willy Wiggelaar

Losse nummers:
leden: € 6,- | niet-leden: € 7,50

Het Pesthuis aan het Waaitje

Als een pestepidemie in 1599 in Hoorn aan 4.000 mensen het leven kost, besluit men om een Pesthuis te bouwen.

Als locatie wordt gekozen voor een gebouw aan de rand van de stad, de ziekte isoleren lijkt de beste oplossing. Maar zo snel als de ziekte de kop opsteekt, zo verdwijnt deze ook weer en het gebouw komt leeg te staan. In die tijd zijn er veel weeskinderen en daarom krijgt het gebouw de functie van weeshuis voor arme kinderen en bedelaars. Cecilia de Jonge van Ellemeet schenkt het huis het voor die tijd aanzienlijke bedrag van f 100.000,-. Het pand wordt danig aangepakt. Er komt een nieuwe voorgevel in en het wordt verlengd tot aan de Mosterdsteeg. Er komen slaapplekken voor zo'n honderd personen.

Als in 1795 de Fransen komen, worden de weeskinderen ondergebracht in het Burgerweeshuis. Het pand wordt kazerne voor de Franse en kort daarop ook voor de Bataafse troepen. In de volksmond wordt het complex 'De Kazerne aan het Waaitje' genoemd. In 1879 wordt de gracht gedempt en de naam van de straat gewijzigd in 'Veemarkt'. Als de militairen in 1922 vertrekken, blijkt het pand ernstig verwaarloosd. Drie jaar later wordt het complex verkocht aan J.P. de Koning. De ondergevel krijgt een nieuwe pui met veel glas, er komt een showroom voor automobielen en die moeten in volle glorie te zien zijn. Op de bovenverdieping komen twee woningen. In 1949 worden Leeuw en Vink de nieuwe eigenaren.

In de jaren 80 gaat Vink naar een ander garagebedrijf. Als in 1994 de VSB Bank op zoek is naar een andere plek voor hun kantoor komen zij in contact met de familie Leeuw, inmiddels de eigenaar van het hele complex. Met de gemeente Hoorn, de architect en de familie Leeuw gaat men rond de tafel en ontstaat het plan om de historische gevel in de oorspronkelijke staat terug te brengen. Het kost wat moeite. De gevel met het vele glas behoort tot de bouwstijl Nieuw Zakelijk en dat moet men behouden. Maar het lukt. De prachtige oude gevel is een sieraad voor de Veemarkt. Vanaf 2023 wordt het pand in gebruik genomen door Detacheringsbureau Hero. De prachtige voordeur wordt eerdaags teruggeplaatst. Ook het raam uiterst rechts, waar de geldautomaat gezeten heeft, wordt in ere hersteld. Het pand heeft weer de uitstraling die het verdient.

